

ERK

5

SISU

I. PÖDRA: UUE OLUKORRA NÕUDEID MEIE MAJANDUS- JA SOTSIAALELUS	201
E. SALURAND: MIDA TAHAVAD MEIE TÖÖLISKONNA JUHID	206
G. RÄNK: RAHVUSLIK KULTUUR VÄIKERAHVA OLEMASOLU ALUSENA	210
K. SÄRGAVA: GLORIA SIT DOMINO	214
J. TANISTE: MEIE KIRIKU EKSITEED	218
H. ÖUNAPUU: KIRIKUKRIIS JA SAKSLUSE OSA SELLES	221
J. ROOS: JOONI EESTI KIRJANDUSEST POOL SAJANDIT TAGASI JA PRAEGU	225

SISEPOLIITILINE RINGVAADE

JUH. VD.: KIRIKU KRIISI LAHENDAMISKATSEID	231
.. RIIGIKOGU KOKKUASTUMINE JA UUS VALITSUS	232
.. OMAVALITSUSTE VALIMISED	233
.. KAITSESEISUKORRA PIKENDAMINE	234
.. SAKSLASTE LAHKUMINE	235
.. KUNSTI PÄEVAMURED	236

MAJANDUSLIK RINGVAADE

JUH. VD.: LAHKUJATE MAAOMANDID	238
T. KAUDMA: HINDADE KONTROLI	240

VÄLISPOLIITILINE RINGVAADE

K. KEEVESK: VIIMASTE KUUDE SÜNDMUSI	244
---	-----

AJAKIRJANDUSE VEERGUDELT

O. LOORITS: BALTI-SAKSLUSE LAHKUMINE	246
--	-----

ÜLD-, MAJANDUS- JA KULTUURPOLIITILINE AJAKIRI

TALLINNA EESTI RAHVUSLASTE KLUBI HÄALEKANDJA

NR. 5 (63) 1939 VII AK.

UUE OLUKORRA NÕUDEID MEIE MAJANDUS- JA SOTSIAALELUS.

Elame läbi murrangut, mis toimub rahvusvaheliste vahekorjade põhjaliku ümberkujunemisega ja on suurem, kui silmapilgul oskame hinnata.

Suurriikide vahekorjade määramisel ilmnevad jõud mõjutavad väikeriikide sisepoliitikat. Eestis need mõjutused avaldusid vaikselt ja varjatult sisseimbunud mitmesuguste ideoloogiliste ja maailmavaateliste doktriinide kujul.

Sakslaste lahkumisega lõpeb üle 700-aastane ajajärk Saksa tungist Itta Baltikumi kaudu. Kuna lahkumine toimub saksa rahva vabal soovil ja nende juhi deklaratsiooni ning kokkulepete alusel, siis peame arvestama seda kui lõplikku fakti. Nende lahkumine kutsub esile meie ühiskondlikus elus terve rea järeldusi. Esialgu kõige vähem silmapaistev, kuid arvatavasti kõige kaugemale ulatuv järeldus seisneb selles, et meie lõplikult vabaneme niinimetatud saksa orientatsioonist, sel lihtsal põhjusel, et see on muutunud meile senisel kujul tarbetuks ja mõttetuks.

Nüüd võime endile saksa keele ja kultuuri mõju kujutada ette samasugusena teiste vanemate kultuurrahvaste, nagu prantsuse või inglise kultuuri mõjuga.

Uuena peame igal sammul arvestama neid mõjutusi meie ühiskondlikule elule, mida toob kaasa uus liitlane Nõukogude Vene. Maailmariigi liit väikeriigiga. Lepingulised vahekorrad Nõukogude Venega jätavad meile täie vabaduse riigi sisemiseks majanduslikuks ja poliitiliseks eluks. Viimastel aegadel ollakse üle maailma ettevaatlik lepingute suhtes seni, kuni need pole viidud tegelikku ellu. Pakti teostamine kogu ulatuses ja üksikasjades on kindlasti keerulisem, kui näib esimesel momendil. Kuid meil pole põhjust kahelda lepinguosalise otskoheses ja heas tahtes, sest ta ei sõlminud pakti niisugusena, olles selleks sunnitud, vaid vabal soovil.

Leping võimaldab meie rahva väljakujunenud eluvaldusil edukalt edasi areneda. Ükski tegur rahvaste elus ei ole nii kaaluv kui poliitilise ja majandusliku julgeoleku tunne.

Uuel olukorral on paremus, et see annab võimaluse kindlamini ja selgemini seada rahvuslikke probleeme ja taktikat.

Viimased aastad on toonud teravalt päevakorda rahvuslikud küsimused. Rahvuse ja rassi eluõiguse ja eluruumi nimel algatati uus Euroopa sõda. Pärastsõjaajal meelivallutanud ideoloogilistest liikumistest nii fašism kui rahvussotsialism tunnistavad end rahvuslikkudeks näheteks. Ka kommunism on asunud tugevasti rõhutama rahvuslust. Kommunistlik partei organiseerib Nõukogude Liidu kujul rahvuslikke vabariike ja toonitab liitu kuuluvate rahvaste vaba arengu tähtsust ning soodustab rahvaste emakeelset kooliharidust ja rahvuskultuuri. Kõik see ei tule juhuslikult. On tunnetatud neid tegureid, mis peituvad ühiseks tervikuks koondunud rahvuslikus üksuses.

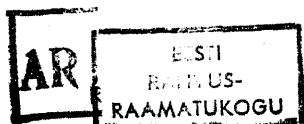
Eesti rahvas seisab uue järjekordse katsumisaja lävel. Iseseisvusaja periood on viinud rahva kultuuriliselt ja materiaalselt edasi kaugelt suurema kiirusega kui ükski teine ajajärk. Rahvas on koondunud ja rahvuslik koostöö ning ühtehoid süvenenud.

Rahvusel ei ole kuigi suurt olulist tähtsust niikaua, kuni ta jääb vaid etnograafiliseks mõisteks. Rahvus ei koosne vaid nimest, verest, keelest. Need on küll puudumatud tegurid, kuid rahvuse kokkuliitumiseks on sama vajalikud ühised arusaamised, traditsioonid, kombed, ühiskondlik moraal, perekond, isiklikud aumõisted. Rahvustunnet ei kasvatata ainult külma mõistusega. Rahvusesse kuulumist mõistame palju enam tunnete kaudu, kuhu kuuluvad ka need õrnusepuhangud, mida püüame varjata, kuid mis panevad südame tugevamalt tuksuma ja teevad silmanurga niiskeks, kui tunnetame midagi, millele rahvaliidmena võime olla uhked. Rahvustunnet ei saa äratada ega hoida õnsa ja tühja paatosega, vaid sellesse tuleb puhuda elavat hinge. Eesti rahvas mõtleb konkreetselt — teostamata jäänud sõnad tekitavad usaldamatust, reaktsioone. Et rahvas usuks sõnu, selleks peab kõneleja ise uskuma ja olema neis veendunud, ning sõnadele peavad teod järgnema. Rahvuse kasvatamisel peame jätma võltspaatose ja sõnade taha peidetud sihilikud tagamõtted. Vajame rahvuslikku kasvatust, mis tuleks südamest ja läheks südamesse.

Tahtes püsida ja areneda peame ka muutunud oludes leidma sobiva aluse oma riiklikule poliitikale ja riigi ning kodaniku vastastikusele suhtele. On ilmne, et Eesti riiki ei kanna mingi autoritaarne kord.

Eesti riik ja rahvas ei saa kunagi püsida käsul, mida mõni võim annab, vaid ainult moraalsel jõul — oma kodanikkude vabal tahtel ning veendumusel.

Eesti riigipoliitika saab tugeneda ainult ühiskondlikule õiglusele ja vastastikusele usaldusele. Iga rahvas vajab juhte, kellesse tal peab olema usku. Kuid juhid ei saa nõuda usaldamist pimesi, vaid see peab olema õigustatud juhtide ettenägelikkuse, olukorra tundmise ja hindamise, tasakaalus tegutsemise ning veendumusega, et juhid oma rahvast ei jäta. Meie riigipoliitika peab nüüd näitama sirget ja selget joont nii väljapoole kui siseelus. Peab vältima umbusku ja hoiduma provokatsiooni tekkimisest. Olukord nõuab täielikku usaldust ja tihedat heatahtlikku koostööd.

riigivõimu ja kõikide rahvakihtide vahel. See koostöö eeldab kodaniku kõrget vaimset arengut. Veel enam — väikeriigi püsimine on niikaua mõeldav, kuni ta kodanikkond tervikuna on eeskätt vaimselt üle ümbrusest. Majanduslik jõukus omab tähtsust teises järjekorras. Peame märkima Euroopa suurriikide kõrval püsinud väikeriikide kõrget kultuurilist taset. Vähemkultuurilised on aegade jooksul ikka jälle allutatud.

Eesti kodaniku kasvatamisel on tegeldud peamiselt koolihariduslike küsimustega.

Kuid kooliharidus, ilma iseloomu kasvatamiseta ja iseseisva ilma-vaate arendamiseta, on väheväärtuslik. Iseloomu ja ilmavaate kasvatamine peab kooli kõrval toimuma veel enam kodus, vabades noorsooorganisatsioonides, sõjaväes ja elukutselise töö juures. Meie kodanik vajab igakülgset arendamist, igasuguste ideoloogiliste suundade tundma-õppimist ja peab olema arendatud sinnamaale, et ta ise neis vabalt suudaks orienteeruda. Oleks meeleus meie kodanikule suruda peale mingit ühekülgset ülalt juhitud rahvustervikluse ilmavaadet. Sellisena satuks see kodanik varsti rasketesse sisemistesse kriisidesse. Väikerahva püüe on isiksus.

Noorte kaasatõmbamiseks on vaja kõita nende huvi julgete ning õilsate püüete ja sihtidega. Ei tarvitse olla pettumuseks, kui noored ei nakatu vanema põlve ülimeritistlikest ideaalidest, milles nad näevad vaid madalat omakasu. Noorsoos püüdkem eeskätt äratada vaimseid huvisid. Eestis puudub sünniaristokraatia. Meie seda ei vajaagi. Küll aga vajame tööaristokraatiat. Selleks kasvatagem noorsugu.

Kodaniku vaimse kasvatuse kõrval peame küll veel rõhutama tublimat treeningulist ettevalmistust elukutseliseks tööks.

Kõrvaldamist vajavad rahva heakäekäiku ja edu pidurdavad nähted, nagu puudulik arusaamine töökohustustest ja töövajadusest ning töö- võimeid halvav mittemõistlik alkoholi tarvitamine.

Majanduselu mõjutab muutunud olukord otseselt. Ühelt poolt oleme saavutanud suure sammu edasi kauapüütud majanduse eestistamises, kuid teisalt kaasub sellega mõnesuguseid negatiivseid nähteid, mis eriti rõhutatud sõjaaja erakorralistest oludest.

Majanduslikest ülesandeist võiks esikohale seada vajadust hoida meie rahva praegust elatustaset senisel kõrgusel. Elatustase sõltub otseselt rahvamajanduslikust toodangust. On tähtis ka eksport- ja importkaupade hindade suhete hoidmine. Kui meie importkaupade eest peame maksma tunduvalt kõrgemaid hindu kui sõja eel, eksportkaupu aga turustama ligikaudu endiste hindadega, siis tekib rahvamajanduslikus sissetulekus paratamatu lünk, mis kutsub välja elatustaseme languse. Säärast langust saaksime hoida ära toodangu tõstmise kaudu üksiku töötaja kohta, mis aga sõjaoludes on raske.

Tähtsana tootmisala — põllumajanduse — produktsiooni hoidmine oleneb peamiselt ekspordi- ja töökäte küsimuse lahendamisest.

Ekspordi osas eriti tähtis oleks ekspordi jätkamine maadesse, kuhu Eesti seni on eksportinud. Ülekaalukalt suundub eksport peamiselt Nõukogude Liitu ja Saksamaale.

Töökäte küsimus põllumajanduses loodetavasti lahendub tööstusest jõudejäänud tööliste juhtimisel põllutöö juurde ning rohkema arvu masinate kasutamisele võtmisega.

Ligemaks põllumajanduse ülesandeks kujuneb toodangu suurendamine mahajäänud majapidamiste järeleaitamisega, üldiselt aga söötadebaasi laiendamisega maa kultiveerimise kaudu.

Põllumajanduse madalat tasuvust saaks osalt parandada talveks jõudejäävate töötajate rakendamise ja poolikult rakendatuile sobivate kõrvaltööde muretsemise kaudu.

Keerulisem on olukord tööstuses. Mitmed eksporttööstused peavad piirama oma toodangut ekspordiraskuste või toormaterjali puuduse tõttu. Osa Saksa ettevõtteid läheb likvidatsiooni. Seni on püütud tööpuuduse tekkimist tööstusladel hoida ära keeluga, et tehased ei tohi oma töölisi vallandada. See on ainult esialgne hädaabinõu. Kõigil sääraseil juhtudel on tarvis inimesi teistele töökohtadele ümber paigutada. Paljude erioskusega inimeste lahkumine asetab meie tehnilistele inimestele suuri pingutusi, et tööstused suudaksid edasi töötada häreteta. Igal juhul tuleb hoida ära tööpuuduse tekkimine. On ilmne, et tuleb teostada rida erakorralisi töid. Käskivaks vajaduseks on iga võimelist inimest rakendada täielikult. Töösturkond ja teised jõukamad kihid peavad paratamatult olema valmis tooma ohvreid. Tööliskond peaks leppima olukorraga, kus inimestel tuleb vahetada oma töökohti või tööalasid.

Erakorralisi töid teostamisele võttes peaksime seadma üldlähtekohaks, et need ei oleks mingid süsteemita, juhuslikult algatatud tööd, vaid et need mahuksid osana üldisse majanduskavva. Samuti, et võimalikult vähem oleks ebatasuvaid, rahvamajandust koormavaid ettevõtteid.

Olukord ise kirjutab ette, et tuleb öelda lahti niinimetatud fassaaditöödest. On mõeldavad ja tuleb teostada tarbetöid — sääraseid töid, kuhu investeerime kapitali selleks, et see aredaks või soodustaks tootmist — uute väärtuste loomist.

Nimetada võiks teede ehitamist, teise klassi teede korrastamist teede ehitamismasinade rakendamise kaudu, uudismaade harimist, veejuhtmete võrgu kujundamisega jõumajanduse väljaarendamist, enamasustatud maamurkades kõrgepingeliinide läbiviimist ja alajamade võrgu väljaehitamist. Ehitustegevuses tuleks riiklik soodustamine juhtida väikekorterite, eriti aga omanduskorterite ja tööliste ühe- ning kaheperekonnajade ehitamisele.

Majanduslike küsimuste käsitlemisel peame jõudma selgusele mõnedes põhisuundades. Veel ei ole selge, millisenä jääb püsima kapitalistlik majanduskord maailmas. On ilmne, et seni vabakapitalistlik majanduskord on kõikjal muutumas.

Eesti, hoolimata väga elavast riiklikust ettevõtlikkusest, on eramajanduslik riik. Kas meil on mõtet eramajanduslikust initsiatiivist loobuda või seda kitsendada ja kui suures ulatuses? Eesmärgiks seame maksimaalsed majanduslikud tulemused, mitte majandustehnika või taktika. Alati on hädaohtlik eesmärkide taotlemist siduda mingisuguse doktriiniga, millest ei tohi olla kõrvalekaldumisi.

Kapitali tulu on olnud kultuurilmas kahtlemata üheks mõjuvaks majandusliku edu ajuriks. Kõik katsed seda eitada ei ole andnud tulemusi. Isegi kommunismis, mis täiesti eitab erakapitali, leiame mõnesuguseid vihjeid sellele, mida meie mõistame isikliku kasuna. Nii on seal viidud läbi kõikidel võimalikel tööaladel tükitöö tasumise põhimõte. Stah-

hanov'i liikumine ei kujuta endast õieti muud kui teatavat kohaliku olukorraga seotud ratsionaliseerimise liikumist. Toodangu tõstmine on lõppsihiks ka Nõukogude Liidu Stahhanov'i liikumise ning tükitöö palgamaksimise süsteemis.

Et toodangu tõstmisest kasu peavad saama mitte ainult ettevõtte omanik, vaid ka töölised, on täiel määral tunnustatud ning suurelt osalt teostatav fakt kapitalistlikkudeski maades. Töötaja seisukohalt ei ole oluline, kas ettevõtte kuulub riigile või eraettevõtjale, vaid missugust reaaltsu ta saab oma töö eest.

Muidugi on töötajal vastuvaidlematult tähtis, et kapital ei kujuneks ülekohtuseks eksploateerimisvahendiks.

Samad huvid moodsal ajal peavad olema igal õiguslikul riigil. Ükski riigivõim ei saa vaadata rahulikult pealt, kui kapital püüab asuda vastutustundetuks eksploateerimisele. Kõik kultuurriigid on rakendanud oma aparraadi sotsiaalsete vahetõrgete korraldamiseks, sotsiaalseks seadusandluseks ja praktiliste majanduslike vahetõrgete lahendamiseks töövõtja ja tööandja vahel. Enamarenenud maades on töövahetõrgete lahendamine jäänud peamiselt kutsealaliste organisatsioonide omavaheliseks asjaks. Riigivõim astub tegevusse vaid juhul, kui pooled omavahel ei saavuta kokkulepet. Oleme võinud veenduda sellise lahendusviisi tegelikus tõhususes kõikides arenenud kultuurmaades, eriti Skandinaavias. Peame tunnistama, et eraomanduseks olev kapital oma aega ei ole veel elanud üle ja et on tegemist vaid kapitali kohandamise ja rakendamise kujuga antud tingimustes. Kapital ja huvi kapitali tulu vastu püsib ja on ikka veel oluliseks stiimuliks majandusel. Isikliku huvi ja initsiatiivi väärtust majanduslikes ettevõtetes peab alati hindama väärtuslikult. Nagu ei saa kapitali lülitada välja majanduselust, nii ei tohi lülitada välja ka isiklikku initsiatiivi.

Eesti rahva suurim varandus on tema töövõime. Tööga luuakse väärtusi. Vajame töö väärtuslikku hindamist ja sellest lugupidamist, sest väärtuste juurdeloomiseta ei ole mõeldav jõukuse kasv ega elatustaseme tõstmine. Sellelt seisukohalt tuleb meil oma majanduse arendamiseks rakendada kõik teed ja võimalused, mis viivad suurema toodangu juurde. Teisest küljest peame tunnistama, et igaühel on õigus majanduslikest hüvedest saada osa sellel määral, kuivõrd tema on aidanud kaasa väärtuste loomisele või on ühiskonnale muu vajaliku tööga teeneid näidanud.

Eesti riiklik aparraat on oma ülesande täitnud hästi alles siis, kui ta on suutnud tööd ja väärtuste loomist tõsta mõeldava kõrguseni, mitte aga sellega, et ta võimalikult suurema osa majandusalast on võtnud enda otsesele korraldamisele. Teatavatel aladel ja ulatuses tuleb riiklikku ettevõtlikkust lugeda paratamatuks. Eriti on riigiettevõtlikkus tunnustatav algatuste teostamisel, mis oma iseloomult on hädavajalikud, aga mille majanduslikud tulemused on küsitavad. Kuid riigiettevõtlikkus omab erijooni, mis laseb kahelda tema küllalt efektiivses rakendamises kõikidel aladel. On arusaadav, et riik tahab kontrollida neid alasid, mis raskesti tööstus-ettevõtteina töötavad ümber kodumaa loodusvarasid. Need on põlevkivi, fosforiidi, turba ja elektri tootmine, metsasadused, vahetõrgete ka telliskivi ja tsement. Ei ole aga kaugeltki vajalik, et riigiettevõtlikkus valitseks neid alasid 100%-liselt. Vägaagi edukalt suudavad tegutseda ja tuua iseigi teatavat elustavat momenti juurde eraettevõtted.

Eraettevõtlikkusele näib olevat soovitatav jätta sellised tööstusalad, mis toodavad tarbekaupa individuaalseteks vajadusteks. Eraettevõtted oma suurema painduvusega suudavad siin endid kahtlemata edukamalt kohandada turuvajadustele ja ostjaskonna nõuetele. Isegi Nõukogude Liidus, kus ju kõik tootmisalad kuuluvad riigile, näeme viimastel aegadel soovi kergetööstuses toodetavate tarbekaupade valmistamist organiseerida kooperatiivettevõtteis.

Riiklike ettevõtete juurde tuleks tõmmata ka väiksemate kapitalide omanikke, lastes välja eelisaktiaid mitte suurtes kupüürides.

Riigi arvel ja riisikol arendatava ettevõtlikkuse kõrval peaks leidma võimalusi riiklikult olla abiks väiksemale ettevõtjale — väiketööstuse standard-hoonete ehitamisel ning nende rentimisel väikeettevõttele. Samuti võiks toimuda tööstusruumide rentimine ja sisseseadete finantseerimine oskustöolistest organiseeritavatele eriantellidele. Nii võiks juba lähemal aastail võistlusvõimeliselt asendada terve rea praegu väljast toodavaid kaupu.

Lühidalt veel sotsiaaloludest. Ajanõuded on kiiresti arenenud ja ühes sellega teinud suuri edusamme ka meie sotsiaalseadusandlus. Sotsiaalseaduse oleneb otseselt majanduslikust kandejõust, mis paratamatult määrab ära sotsiaalhoolekande, sotsiaalkindlustuse ja ka töötasude ulatuse. Tahtes olla õiglased, peame nõustuma, et meie sotsiaalolukord kannatab välja üsna tugeva kriitika.

On oluline, et tööliskond täie tõsiduse ja vastutustundega suhtuks sotsiaalküsimusisse ja arvestaks reaolvõimalusi. Ettevõtja peab jõudma arusaamisele, et möödas on töösturi vaba tegutsemine oma äranägemist mööda, vaid et ta on surutud kindlatesse raamidesse. Igasuguse sihiliku pinge ja konflikti väljakutsumine, ükskõik kummalt poolt, maksab end valusasti kätte mõlemale.

Arusaamistes kutsealalistest organisatsioonidest on meil kahjuks palju selgusetust. Töösturikond suhtub ametiühingute organiseerimisse umbusklikult. Kindlate ülesannete kujundamine ja neist kõrvalekaldumisest hoidumine, kusjuures ei tohi puududa töödistsipliini süvendamine, aitaksid kaasa kutseühingulise liikumise arengule.

Kuigi muutunud olud toovad kaasa raskusi, on iga seisukord lahendatav. Ja raskuste võitmine on see, mis teeb mehed küpseks. Ükski rahvas ei ole kasvanud natsiooniks, kui tal pole olnud raskeid katsumispäevi. Mured ja õnnetusedki on vajalikud, et ennast leida ja saada tugevaks.

J. Põdra.

MIDA TAHAVAD MEIE TÖÖLISKONNA JUHID?

Elame praegu ajajärgul, mida üldiselt võiks iseloomustada suurte sotsiaalsete probleemide ajajärguna. Eriti on aga rida uusi sotsiaalseid küsimusi tekkinud ühenduses praeguse sõjaolukorraga ja sellega kaaslevate nähetega. Kuigi oleme erapooletu riik, on käimasolev sõda ka meid mitmeti mõjutanud ja asetanud meid seisukordadesse, mis nõuavad elu korraldamiseks valitsusvõimudelt ja kogu ühiskonnalt tõsiseid pingutusi.

Meil lahendust vajavad ülesanded on praegu väga mitmepalgelised. Meie vajame kõigepealt jõudude korraldamist, et meie ühiskond oleks sisemiselt tugev, nii et suudaksime ületada kõik raskused, mis on seadnud käesolev erakordne aeg. Sisemisteks võitlusteks ei ole praegu aeg — see lähtekoht peaks olema küll vaidlematult selge. Ja sellest tuleb teha kõik vajalikud järeldused.

Need järeldused on osalt poliitilise, osalt sotsiaalse iseloomuga. On vaja ühelt poolt rahva poliitilist koostööd ja selleks vajalike aluste ja vormide loomist, teisalt on vaja rahva ühiskondlikus kehas niisugust olukorda, et üks ühiskondlik kiht teisega vastuolus ei oleks, et rahva ühiskondlikud kihistused üksteisega võitlusvahekorras ei asuks, vaid kokkõlastatud koostöös kogu ühiskonna heaolu taset tõstaksid. Missugune on praegu meil seisukord neis küsimusis?

Rahva poliitilise organiseerimise alal andis selged tähised peaminister prof. J. Uluots oma teadaandes uue Vabariigi Valitsuse töökava kohta. Selles rõhutati rahva isetegevuse tähtsust ja asuti seisukohale, et rahval oma aktiivsusega tuleb kaasa aidata valitsusele tema vastutusrikkas töös, sest ühises töös ja ühistes pingutustes suudame paremini võita kõik esinevad raskused. Sellekohaselt oli praeguse valitsuse juht püüdnud ka laiendada valitsuse alust.

Seesugune riigipoliitiline suund on leidnud tunnustust kõigis praeguse aja ülesandeist arusaajais ringkonnis. Ainult üks osa meie rahva seas esinejaist tegelasist ei näi endale õiget aru andvat selles, mis praegu on sünnis ja mis mitte. Need on mõningad isikud, kes endid nimetavad ka tööliste juhtideks ja töötava rahva huvide eest võitlejateks ja kes arvavad, et nad oma ülesannet seega kõige paremini täidavad, kui nad valitsusvõimu vastu võitlevad. Seetõttu ei ole need töölisringkondade esindajad ka nõustunud valitsuse tööst osavõtmiseks, kuigi neid on püütud selleks kaasa tõmmata.

Samasugune erinev arusaamine esineb nende töölisringkondade esindajate juures ka sotsiaalküsimuste lahendamise suhtes. Seal asutakse seisukohal, et mida teravam on klassivõitlus, seda parem. Seejuures ei piirduta üksnes sisemise klassivõitlusega, vaid kus võimalik, kasutatakse ka välist abi ja käiakse piiritaga meie olusid kõverpeegli valgustamas.

Eelöeldust peame küll järeldama, et meie tööliikumise alal on midagi korrast ära. Ajal, kus teostame üldiselt sotsiaalset mobilisatsiooni, kus kõik jõud peaksid koonduma sisemise jõu suurendamise suunas, esineb meil mõningate tööliiskonna juhtide näol jõude, kes asuvad mingisugusel eraldunud seisukohal ja arendavad omasugust „käremeelsust“. Kas niisuguse taktikaga suudetakse midagi saavutada tööliste tõeliste huvide kaitsel, see on küll väga küsitav.

Seoses tööliiskonna huvide kaitsemisega tuleb seepärast küll selgitamisele võtta nii mõnigi küsimus. Meil on juba vabariigi algastaist olnud kombeks, et tööliiskonna huvide kaitsjana on ennast esitanud sotsialistide poliitiline erakond. Miks peab aga sotsiaalsete küsimuste käsitlemine olema sotsialistide monopoliks? Miks tahetakse sotsiaalsetest probleemidest teha sotsialistlikud probleemid? Miks peab sotsiaalsete küsimuste lahendamiseks töölisi mürgitama klassivaenu külvava maailmavaatega, kui meil veel väljakujunenud klasse ei ole, miks poogitakse neile külge

internatsionalismi usku, miks propageeritakse neile „Eesti lipu“ asemel „Punase lipu“ viise? Miks?

Tööliskonna tööliste huvide kaitsemisega on tööliste käremeelse juhtkonna eeltähendatud teguviisil küll vähe ühist. Sellega ei parandata tööliste palgatingimusi, küll aga mürgitatakse meeli ja lõhestatakse Eesti ühiskonda.

Need asjaolud näitavad, kuidas osa tööliskonna juhte oma tegevuses taotleb mitmesuguseid poliitilisi sihte, millel on vähe ühist tööliste otseste sotsiaalsete huvide kaitsemisega. Need käremeelsed juhid oma tegevusega toovad tööliskonnale pigem kahju kui kasu, kuna nad segavad ära tööliskonna põhjendatud sotsiaalsed nõuded segaste ja tendentslike poliitiliste soovidega, mille suhtes nii ametivõimudel kui ka tööandjaskonnal on põhjust olla ettevaatlik.

Seesugune olukord meie töölisliikumises peaks küll ka meie töölisi endid sundima järelemõtlemisele ja küsima, kas kõik nende juhtideks hakanud isikud on ka õiged tööliste juhid? Tuleb küsida, mis õiged tööliskonna huvide kaitsjad on need, kes olles ilma kindla elukutseta käivad ühelt poolt töölisi kihutamasi, teisalt aga käivad välismaal Eesti olusid tõrvamasi ja astuvad Eestis niisuguseid samme, et mõne meile sõbraliku naaberriigi esindus on sunnitud neid meie politsei kätte toimetama?! Mis õiged tööliskonna juhid on need, kes maksvat korda ei austa, vaid nii toimivad, et võimudel neid tuleb pealinnast välja saata, et kohtul tuleb niisugust vangki mõistmise otsust teha, mille tõttu „töötava rahva ühtlusrühma“ juht Riigivolikogus kaotab rahvaesindajaks olemise õiguse ja pageb siis välismaale?! Ei, niisugused mehed ei ole tööliskonna juhid, need on veesegajad ja tööliskonnal endal tuleks need mehed oma tegevusest kõrvaldada.

Et tööliskonna huvid vajavad kaitset, see on selge. Tööliskonnal on täita suur ülesanne ühiskondlikus elus ja tööliskond on õigustatud nõudma, et tal oleks kindlustatud vääriline elamistase. Palgatingimuste ja üldiste sotsiaalolude parandamine — need on kogu töölisliikumise loomulikeks eesmärkideks. Seejuures seisab aga küsimus selles, kuidas neid eesmärke püütakse saavutada. Meie kah töölisjuhid on töö ja kapitali vahekorras kui sotsiaalsest probleemist teinud sotsialistliku-internatsionalistliku maailmavaate levitamise küsimuse, kuigi samal ajal töö ja teenistusolude parandamisvõimalused olenevad peamiselt meie üldisest majanduslikust seisukorras, käitiste kandejõust jne. Meie töölisliikumine on ideoloogiliselt valel alusel. Selle asemel, et heatahtlikus koostöös püüda kaasa aidata sotsiaalolude parandamisele reaalse võimuste piirides, püstitatakse tihti nõudeid, mille teostamine on ilmselt võimatu ja levitatakse maailmavaadet, mis taotleb rahvakihtide vaenu, aga mitte koostööd.

Riigivõim on meil oma ülesandeks seadnud kõikide rahvakihtide koostöö korraldamise, kusjuures iga kiht on ühiskonna väärtuslikuks osaks. Rahvuslik solidarism on seega põhimõtteks. Rahvuslikult seisukohalt on see kindlasti õige ühiskonnakäsitus. Eesti ühiskond oma koguulatuses moodustab terviku, mille üksikute osade heakäekäik seisab paratamatult ühenduses teiste osade heakäekäiguga. Seepärast ei saada ka midagi kätte niisuguse klassivõitlusega, mis tekitab rahvakihtide vahel

vastuolusid. Vastupidi — on vaja, et üksikuis kihtides süveneks arusaamine ühiskonnaosade heaolu vastastikuselt sõltuvusest. Sellega loodaks sobivaid eeldusi sotsiaalolude paremaks lahendamiseks.

Töö ja kapital on olnud võitlevateks vastasteks eriti senises vabamajandusega ühiskonnas. Vabamajanduse ajajärk on aga möödas ja tänapäeval tuleb küll nõuda tunnustust maailmavaatele, et nii töö kui kapital peavad teenima ühiskondlikke huve — nende tegevus peab olema kokkukõlas ühiskonna heaolu üldiste huvidega. See maailmavaade paneb ühtlaselt kohustusi nii kapitalile kui tööle. Kontrollijaks, et töö ja kapitali tegevus toimuks kokkukõlas ühiskondlike üldhuvidega, on tänapäeva ühiskonnas riigivõim, kes toimib kui erapooletu, kogu ühiskonna üldhuvide nimel.

Neil asjaoludel on küll väga kahetsetav, et meie mõningais tööliskonna juhtides ei ole tänapäeva nõuete kohased arusaamised veel läbi löönud, et eriti tööliskonna tegelaste käremeelne osa usub ikka veel vana klassivõitluse usku, et ei saada ikka veel aru, kuidas meie vaid laiaulatusliku koostööga ja tootmisprotsessi intensiivsemaks muutmisega saavutame kogu ühiskonna ja seega ka tööliskihi heaolu tõstmisel paremaid tulemusi.

Selles olukorras tuleb siiski rõõmustava asjaoluna tunnistada, et meie suured töölishulgad on palju asjalikumalt ja eestilisemalt meelestatud, kui nende käremeelsed internatsionalistlikud juhid. Meie läbilõike-tööline tahab tööd ja teenistust ja normaalset töötasu, mis võimaldab meie olude kohaselt normaalset äraelamist. Klassivõitluse internatsionalistlik usk teda ei huvita, küll soovib ta aga südamest, et Eesti riigi käsi h ä s t i k ä i k s, sest iga tööline teab palju paremini, kui käremeelsed töölisjuhid seda arvavad, missuguseid hindamatult suuri väärtusi ka igale töölisele on annud meie riiklik iseseisvus. Seda aga nagu ei tahaks tunnistada osa tööliskonna juhte, kes ikka tahavad meie riigivõimu tegevusega vastuolus olla.

Et meie tööliskonna laiade hulkade huvid ei ühtu käremeelse juhtkonna huvidega, seda näitavad ka Tööliskoja viimased valimised: käitistes valitud töölisanemate poolt ülesseatud kandidaatide nimestikule seati siis politiseeritud ametiühingute poolt vastu käremeelsete vastasnimelikiri. Valimiste tulemused aga näitasid, et neil käremeelsetel puudub tööliskonna usaldus — tööliskonna esindajad valisid Tööliskotta ainult ühe käremeelse vastasrindlase, kuna kõik teised Tööliskoja liikmed valiti töölisanemate poolt ülesseatud kandidaatide hulgast. See näitab küll selgesti, et tööliskonna laiad hulgad ja nende otsesed esindajad ei poolda seda joont, mida ajavad internatsionalistlikud parteimehed. Seda nähet tuleb tõsiselt tervitada ja sellest tarvilised järeldused teha.

Nagu juba algul tähendasime, on praeguse aja kategooriliseks nõudeks eesti rahva kõikide osade koostöö, et suudaksime tarvilise tugevusega läbi minna praegusest sõjaajast ja ületada sellega seoses olevad raskused. Selles sotsiaalses mobilisatsioonis ei saa ka tööliskond mingit erisuunda ajada. Töölishulgad seda ei tahagi, vaid nende maailmavaade on samuti riiklik ja eestiline nagu teisteski kihtides.

E. Salurand.

RAHVUSLIK KULTUUR VÄIKERAHVA OLEMASOLU ALUSENA.

1.

Viimase aja maailmapoliitilised suursündmused on jällegi päevakorrale kergitanud väikerahvaste küsimuse, ja seekord negatiivses kallakus. Maailmasõja järele esilekerkinud rahvaste enesemääramise õiguse piirjooned on tuhmumas, mitmed rahvad, kes paarkümmend aastat on teinud ülesehitavat tööd, on sattunud jälle vaenulikkude frontide vahele ja mõned teised on viimaste aastate jooksul koguni pühitud Euroopa maakaardilt. On selge, et säärane asjade käik sunnib eriti väikerahvaid oma olemasolu kindlustamisele mõtlema. Tänapäeva mehhaniseeritud relvade mürinas tõuseb kahtlemata nii mõnegi väikerahva liikmele küsimus keelele: mis kindlustab õieti nende rahvaste olemasolu, kes oma väliste kaitsejõudude poolest tahes-tahtmata ei jõua võistelda suurtega?

Oleks rumal säärast küsimust asetades laskuda lootusetusse pessimismi. Elu on võitlus nii suurtele kui väikestele, ja juba sellepärast ei tohi väikerahvas oma käsi rüppe lasta, vaid tal tuleb leida oma jõule vastavad, kuid seda tõhusamad kaitsevahendid. Sest tuleb meeles pidada, et kui rahvaste olemasolu ja iseseisvus oleneks ainult relvastatud jõudude kaitsest, siis tänapäeval vaevalt enam leiduks väikerahvaid või veelvähem iseseisvat elu elavaid väikerahvaid. Neid ometi on ja elab osalt geopoliitiliselt vägagi kardetavas asendis (vrd. Helveetsia, Madalmaad, osa Skandinaaviat). Muidugi võib sääraste rahvaste püsimist seletada osalt õnneliku jõudude konstellatsiooniga poliitiliste suurvõimude vahel või ajaloolise traditsiooniga, mis teatavaid „ajaloolisi“ väikerahvaid sunnib võtma sallitava paratamatusena; kuid lõplikku rahuldust see seletusviis siiski ei võimalda. Tuleb nimelt arvesse võtta, et rahvusriikide püsimine ei olene ainult välistest jõuteguritest, vaid et siin peaosas etendavad siiski ühiskonnas endas peituvad jõud, ühine keel, ühine ajalooline saatus, ühiskondlikud ja kultuurilised traditsioonid. Need jõud muudavad rahva mitte üksnes seesmiselt tugevaks, vaid avaldavad osalt tõrjuvat mõju ka väljapoole suurrahvaste imperialistlikkude soovide vastu. Nii on päris selge, et ühiskondlikult hästi arenenud ja kultuuriliselt kõrgel seisvat rahvast pole nii kerge murda kui teist, kelle arengutase on madal; teda võib mõneks ajaks küll sundida alistuma, kuid ümber rahvustada on teda võimatu ja parajal juhusel võitleb ta end uuesti vabaks. Teiseks: kuigi riikidevahelisi asju otsustab enamasti alati jõud, siis ei saa ometi salata, et ka kõige halvemas olukorras püsib teatav respekt nende rahvaste vastu, kes ühiskondliku ja kultuurilise arengu poolest on jõudnud kaugeemale ja saanud n. ö. üldise tunnustuse.

2.

Teame kõik, et ka Eesti kuulub Euroopa väikeriikide hulka, kellel on samad mured kui teistel temataolistel. Peale selle tuleb veel arvesse võtta, et oleme oma riikliku organisatsiooni poolest veel noor rahvas, kelle olemasolu õigusesse oleme esialgu ainuüksi ise täie kindlusega uskunud. Me usume seda ka edaspidi alati, kuid see ei ütle veel, et meie võitlused oleksid sellega kõik võideldud.

Arvesse võttes seda, mis eespool on öeldud väikerahvaste endakaitse vahendite kohta, katsume alljärgnevas selgitada neid tegureid, mis eesti rahvast tema väga vahelduva ajaloo kestel on koos hoidnud ja võitlusvõimelisena säilitanud, et siis neist teha järeldusi tulevikuvõitluste jaoks. Tuletagem kohe alguses meelde, et meie kolmeteistkümnenda sajandi alul oma esimese iseseisvuse kaotasime vaenlase ülekaaluka relvajõu ja moodsa sõjalise organisatsiooni tõttu. Teiselt poolt teame aga ka, et meie endid siiski üle seitsmesaja aasta kõigi võimatuste kiuste oleme suutnud säilitada rahvana, kes parajal juhul oli võimeline oma iseseisvat riiki looma ja seda kaitsma. Need kaks kõrvuti esinevat tõsiasja näitavad, et ka eesti rahvas on olnud peidus neid salapäraseid jõude, mida ei saanud relvadega hävitada ja millest maavallutajate sajandite pikkune surve ei suutnud jagu saada. Näib, et seda vastupanujõudu aitasid tõhustada pärisrahva ühiskondlikud ja kultuurilised traditsioonid.

Keegi ei usaldaks vist väita, et selle võimu kandjad, kes 13. sajandi alul Läänemere idarannikule oma kannu kinnitasid, oleksid olnud kultuuriliselt madalamad kui maa põliselanikud, kuid on küll kindel, et vallutajad siit leidsid eest omasuguse kultuuriteraviku ja iseteadliku rahva, keda sajandite jooksul pole suudetud purustada. Selle vastupanu tõhususe tunnistajateks oleme ise tänapäeval, kus viimased saksluse riismed lahkuvad vabatahtlikult, et minna tagasi oma emamaale, kust lähtuti kunagi suurte lootustega „idaruumi vallutama“.

Vaatamata ristiusu kultuuri mõjule, säilitas meie rahvas visalt omad kombed, uskumused, luule, pereelu- ja teataval määral ka külaühiskondlikud traditsioonid. Need üksikud, kes kadakatena aja jooksul saksluse rüppe langesid, on läinud eesti rahvale kaduma, kuid muud kahju neist ka ei ole: eesti rahva mõtteviisi ei ole need ülejooksikud suutnud mingil määral tagantjärele mõjustada. Iseloomustaval viisil on isegi maavallutajate tähtsam kultuurirelv — kirjaoskus ja trükisõna pöördunud aja jooksul nende endi vastu. Nii näeme, kuidas esimesed teadlikud eesti soost haritlased möödunud sajandil suurt huvi tunnevad rahva mineviku vastu, mille selgitamist võimaldavad nii balti ajalooallikad, rahvaluule kui ka esimesed sammud etnograafia ja muinasteaduse alal. Tähendatud allikaist ammutatud teadmisi ei pandud küünlana vaka alla, vaid need kandusid rahvapäraste kirjutiste või kõnede kaudu rahva sekka, pannes seal idanema selle rahvusideoloogilise taime, millest hiljemini võrsuski poliitiline iseseisvus.

Kultuuri terviklusest rääkides ei pääse mööda ka nn. ainelisest rahvakultuurist. On tõsi, et viimane kandis maa vallutamise ajal nagu ka hiljemini puhtal kujul talupojakultuuri pitserit, mida meie tänapäeva mõistete kohaselt nimetame primitiivseks. Kuid seejuures tuleb silmas pida, et kultuuriväärtuste hindamisel ei ole niivõrd olulise tähtsusega „tase“, mis on väga relatiivne mõiste, vaid palju tähtsam on ühe kultuuriorganismi seesmine arenguühtlus ja tasakaal, mis eeldab kõikide kultuurielementide omavahelist kooskõla. Eesti rahvakultuuris on säärane tasakaal olemas. Nii näitavad uuemad muinasteaduslikud uurimused, missuguse haruldase ühtlusega mitmed kultuurinähted on arenenud läbi mitme ajajärgu, ulatudes säärastena isegi sügavasse etnograafilisse aega. Võõrad kultuuri-elementid, mis väljastpoolt meieni on ulatunud, vormiti siin varsti oma maitse kohaselt ümber ja sulatati need niiviisi oma kultuuriteravikusse.

Ajaloolise aja oludele pilku heites paistab kultuuri arenguühtlus ja seemine tasakaal rikkalikuma ainetiku tõttu veelgi selgemini silma. Saatus on meid pigistanud kahe elujõulise rahvatõu — germaanlaste ja slaavlaste vahele, kuid ometi oleme kultuuriliselt täiesti oma teed käinud. Nagu see normaalse kultuurielu juures harilik on, oleme seisnud mõlema naabriga vahetussuhtes, kuid domineerivusele ei ole kumbki siin pääsenud. Nii võime oma talu töö- ja tarberiietade hulgas leida esemeid, mis on iseloomustavad Ida-Euroopale (slaavlasted, idapoolsed sugurahvad), kuid mitmete puhtslaavipäraste kultuurinähtuste, nagu suure osa rahvariiete, rahvakunsti sugemete, ehete, ehitiste, soendusseadiste, söökide, söögivalmistamisviiside, jne. läänepiir langeb päris täpselt kokku eesti rahvuspiiriga. Nagu märgitud, leidub meie rahvakultuuris nähteid, mida tuleb pidada idapoolseiks. Harilikult ei saa aga neid liigitada tavaliste kultuuriläänude hulka, kuna need kuuluvad põlisesse soome-ugri, või kogu Põhja-Euraasia pärandisse, mille jagamisest slaavlastedki hiljemini osa on võtnud.

Kultuurisuhete selgitamine germaanlastega on mitmeti keerulisem ülesanne. Nagu teada, on meie kokkupuuted germaanlastega vanemad kui slaavlastega, mille tõttu esimeste mõju peab ulatuma meie kultuuri varasematesse lademetesse. Kuna aga see germaani hõim, kelle kultuurimõju meie sõnaläänude põhjal siin oletame, on tõenäoliselt kadunud, siis on ka raske oletada, mislaadiline oli tema aineiline rahvakultuur. Kuid olgu vanemad germaani mõjud meie rahvakultuuri olnud kui tugevad tahes, igal juhul on need juba ammu täiesti kokku sulanud meie omapärasustega üheks orgaaniliseks tervikuks.

Kui vanemaid germaani mõjusid meie rahvakultuuri arengule tuleb pidada ulatuslikuks ja viljakaks, siis ei saa seda küll ütelda hilisemate kohta, mis on seotud nimelt balti sakslusega. Need vähesed muudatused, mis eesti rahvakultuuris on sündinud balti saksa mõjul, puudutavad peamiselt üht kitsast sektorit, käsitöö ala, kuna põhilisem osa talupojakultuurist on jäänud sellest puudutamata. Peale selle ilmneb otse vastupidiseid mõjusuundi, — külast mõisa (rahvapäraseid mõõtühikuid, maacharimisviisid ühes põllundusliku inventariga, rehi ja muud majanduslikud ehitised jne.).

See väheviljakas mõju on osalt seletatav muidugi asjaoluga, et balti saksa kultuuri struktuur oli meie omast erinev, kuid teiselt poolt näitavad mitmed tõsiasiad, et eesti rahvakultuur juba keskaja alguseks oli omandanud olulises osas selle kindla ilme, mida kõrvalmõjud enam palju muuta ei suutnud.

Kokku võttes võib siis öelda, et eesti rahvast ühendavad peale muude sidemete ka tugevad kultuurilised traditsioonid, mille iga üksikjuhtudel võime mõõta aastatuhandetega. Eesti rahvas on suutnud oma väga ebasoodsas geograafilises ja ajaloolises asendis säilitada oma kultuurilise iseesivuse ja see tõsiasi üksi on juba suureks julgustuseks meie tuleviku võitlustes.

3.

Kuna eesti rahvas on juba üldiselt etnograafilise kultuuri piirkonnast välja jõudnud, siis on mõistetavalt vana rahvakultuur praktiliselt oma ühendava jõu kaotanud. Samuti oleks lopsik oletada, et mõni võõras rahvas meid ainult mineviku põhjal eluõiguslikuks lugema hakkaks, kui

meie uutes olukordades sama iseseisvat loomejõudu ei näitaks. Iseseisval rahval ongi selleks palju suuremad võimalused, peab siiski et neile võimalustele juba varakult näidata õige suund.

Oleks täiesti valearvamine, et meie juba siis oma rahvusliku kultuuri traditsioonidest loobunud oleksime, kui meie enam oma esisaade riidemoode ei kannaks, nende õllekannudest ei jooks või eesti tantse ei tantsiks. Tõsi, meie suhtume neisse esemesse ja nähtustesse küll lugupidamisega, lubame endile neid teatavil pidulikel juhtudel kasutada, kuid kaotatud aegu ei suuda need siiski enam tagasi tuua. Iga kultuuri loomumomaduseks on arenemine ja selletõttu ei ole see ka eesti rahvuskultuurile mingiks õnnetuseks, kui ta üle etnograafilise piiri tungib kõrgkultuuri õhkkonda. Õnnetuseks võib aga see ülemineku aeg rahvuslikule kultuurile kujuneda siis, kui murrang on liiga järsk ja sidemed minevikuga kõik katkestatakse. Viimase võimaluse juures tekkis rahvusliku kultuuri asemele mingi ilmetu tsivilisatsiooni-provintsi, mille väärtust kõrvalt võidakse hinnata paremal juhul ainult tema jõukuseastme järgi. Sisemiselt võiks aga säärase ühiskonda koos hoida ainult kasulikkuse moment või tugev režiim.

Kultuur on vaimne nähtus ja kõik esemeline on selle vaimuavalduse nähtavaks jäljeks. Nende jälgede järgi otsustades leidub iga rahva tänapäeva kultuurielus palju säärast, mida nimetame üldnimlikuks (ma ei tee siin vahet kultuuri ja nn. tsivilisatsiooninähtete vahel). Selle üldnimliku kultuuri skaala on väga suur, haarates endasse nähtusi piltlikult öeldes traktorist kuni kirjanduse ja kunsti tippsaavutusteni ja selletõttu tekibki küsimus: milles avaldub siis tänapäeval veel see nn. rahvuskultuur? Kas ei ole see oma aja lihtsalt üle elanud?

Kui küsimusele püüda läheneda ajaloolisest seisukohast, siis selgub, et maailmarahvaste kultuurid ei ole kunagi rahvusvahelisest elemendist päris vabad olnud, vaid siin on eksisteerinud alati teatavaid geniaalseid leiutusi ja isegi vaimuvara, mis on rännanud rahva juurest rahva juurde, üle uskumatult kaugete vahemaade. Ometi leiame nende üldnimlikkude koordinaatide vahel rahvuslike kultuurisaarekesi, mis oma lokaalkolooriidiga üksteisest silmapaistvalt erinevad. Moodne aeg oma suurte liiklemisvõimalustega on neid vahesid küll vähendanud, kuid ometi teame, et senini ei ole veel tekkinud mingit universalset üldnimlikku kultuuri-süsteemi, vaid maailmas võistlevad ja jäävadki võistlema ikkagi üksikud rahvused oma eriliste kultuuridega. See eriline ei avaldu endastmõistetavalt mitte majanduslikus või tehnilises kultuuris ega ka mitte muudes puhtvälistes eluavaldustes, vaid selle esindajaks on ikkagi kõrgemad vaimsed väärtused, kirjandus ja kunst oma eri avaldusvormides, teadused ning lõpuks mitte vähema tähtsusega ka rahva ühiskondlik korraldus ja seltskonnaelu. Need kultuurielu avaldused ühes loendamatu kõrvalnähtetega moodustavad ühe rahva näojooned, millest selgub ka tema omapärane ja vaimulaad; tema suhteline väärtus teiste rahvaste kõrval. Nende väärtuste eest hoolitsemine peab ka Eesti kultuuripoliitika ülesannetes seisma esirinnas, kui tahame oma moodsa kultuuriga jääda sama iseseisvaks ja tugevaks, nagu seda oleme olnud oma rahvakultuuriga minevikus. Ainult nende väärtuste kaudu saame ka takistusest otsida oma rahvakultuuri vaimuga, ära kasutades oma moodsas loomingu seda, mis meil Vana-Eesti töö- ja vaimumaailmas paistab olevat järeletegemise või ümbersulatamise vääriks.

G. Ränk.

GLORIA SIT DOMINO.

Schar dich auf's Neu ums alte Kreuzeszeichen!
Ob Sturm und Meer das Baltenland umtost —
Wir werden nicht von dieser Scholle weichen!
Steh fest, du deutsche Wacht im Ost!

Kes meist pole kuulnud seda laulu. Kes meist pole näinud oma silmega seda ilutsevart postkaarti, millele see laul oli trükitud ja mille äärel ilutses nii kummaline ordurist.

Nüüd on see laul lõppenud... Baltlus lamab oma surivoodil.

Pärijad, nagu see sellistel puhkudel ikka tavaliseks nähteks on olnud, on ka juba ilmunud. Need on meile võõrad ja on tulnud võõralt maalt. Nad nõuavad kogu pärandust. Meile, eestlasile, maa pärisperemehile, ei ole surijal pärandada midagi. Tal olla ainult nõudmisi meie vastu.

Siiski. Pärand, mis jääb meile, on surija jäljed, mis ta on jätnud meie ühiskonda. Neid ei saa kaasa viia võõrsilt ilmunud pärijad. Tõenäoliselt ei tahagi nad seda. Oleks hea, kui nad seda tahaksid. Meie, eestlased, kviteeriksime seda tõsise eesti tänuga. Tänuaga, mis juba traditsiooniliselt püsib sajandeid. Kahjuks — nad seda vist ei tee.

Vanad roomlased olid välja töötanud selliste raskete momentide jaoks, nagu seda on surm, tõesti ilusa tava. Nad ütlesid — surnutest kas ainult head või mitte midagi. Mitte midagi — sel ajaloolisel momendil, nagu see on praegu, ja mis korduvad vist küll ainult üks kord ajaloo jooksul, ei saa meie vaikida.

Seepärast... mitte meie, vaid las kõneleb sakslane. Minu ees seisab praegu raamat, mis on trükitud Berliinis, Rudolf Gaertneri väljaandel Striese ja Ko trükikojas Berliinis, Spittelmarkstr. 5, aastal 1861. Raamatu pealkirjaks on Der Ehste und sein Herr. Autoriks on keegi, kes ei ole eestlane ega ka tema härra. Leheküljel 6 jj. loeme:

„Eestimaa on eestlaste poolt asustatud, rahva poolt, kes kuulub soome sugu rahvaste hulka ja kes 13. sajandi algul oli täiesti sõltumata, nüüd aga, olgugi oma isamaal, elab võõral maapinnal, kuna kogu maa on anastatud kohaliku aadli poolt. Need on nende õnneküttide järglased, kes 12. ja 13. sajandil tulid Lüübekist, Breemenist ja Hamburgist, hiljem ka teistest Saksamaa osadest, nii ka Taanist ja Rootsist eestlaste, lätlaste ja liivlaste maale, algul rahulike kaupmeeste ja munkadena kavalusega, hiljem aga vägivallaga sõjaliste vallutajatena ja alistasid kohalikud elanikud, algul sihiga neid pöörata ristiusku. 1202. aastal ühinesid nad Liivimaal Kristuse rüütlite vendade ühinguks. Uute juurdetulijate poolt täiendatuna ja 1237. aastal Preisi orduga ühinenuna on see ühing ligi kakssada aastat eestlastele ristiusku jutlustanud, ja tõesti sellise tulemussega, et ta rahvarikka ja õitsva maa muutis tõeliseks kõrveks. Et eestlased oma iseseisvusest odava ostuga ei loobunud, siis andsid nad rüütlitele ja munkadele ligi 150 aasta jooksul nõnda palju tegevust, et need kogu selle aja jooksul sunnitud olid eestlaste vastuhakkamisi verega summutama.

„Aja jooksul, kui need soomusrüütatud ja kannustega varustatud apostlid allesjäänud väheseid eestlasi ristiusu taevaliku õnnistusega pealiskaudselt tuttavaks tegid, röövisid nad neilt nende maise

vara — rippumatuse ja maa — põhjalikult. Selle asemel, et paganaid tõelise Jumala ja tema pühade käskudega tutvustada, õpetasid nad neid alandlikud olema vaimulikkude ja härrade vastu, korralikult tasuma kün-
nist ja pidama paastu.

„1220. aasta paiku vallutas osa Eestimaad Taani kuningas, ja tema järeltulijad, kasutades rüütlite ja pappide lahkkelisid, vallutasid ka muu osa Eestimaad kuni Narvani. Kuna aga nende oma kodumaal korratused ja sõjad puhkesid, jätsid Taani kuningad kogu võimu eestlaste üle oma saksa ja taani vasallidele, kes seega ikka võimsamaks muutusid ja isegi mõtteid mõlgutasid iseoma riiki luua. Ainult enese peale toetades, kartmata kuningat ja Jumalat, kohtlesid rüütlid eestlasi kui oma ostetud orje, käsitades kroonika sõnu — ebainimlikumalt ja julmemalt kui koeri. Nad löid seaduse, et talupoeg ei oma varandust, ja mida iganüks neist omab, seda omab ta härra nimel. Selle türannia järelduseks oli eestlaste üldine vastuhakkamine 1343. aastal, kus kõik taanlased ja sakslased maha löödi ja kindlustused ümber piirati. Liivi meister aga päästis vähesed ellujäänud. Petetud sakslaste poolt, kes eestlaste õigustused temale vääralt tõlki-
sid, langes ta ootamata viimastele peale ja nottis nad maha. Kättemaks eestlastele oli õudne, kogu maa rüüstati ja laastati paljaks.

„Mõni aeg peale selle müüis Taani kuningas maa Saksa ordule. Ordu-
meistrid aga tülitsevad piiskoppidega ja ei hoolitsenud maa eest rohkem, kui et maksud õigel ajal said tasutud.

„Kisendavad kuritarvitused tõukasid lõpuks ordumeister von der Borg'i 1482. aastal kaebust tõstma, et vaimulikud, piiskopid, toomhärрад ja mungad liiga omakasupüüdlilikud olla ja talupojelt ka siis makse nõuda, kui need jumaliku karistuse tõttu, nagu sõjad ja ikaldused, ruineeritakse; nad kannavad vandenõu lepinguid; hoolitsevad ainult oma kõõgi ja keldri eest ning ei hooli jumalateenistusest. Aadel nõuab talupojelt liiga suuri makse ja koormatise, nii et talupoeg verest tühjaks imetakse ja ta teisi maakoormatise enam kanda ei suuda. Kuid ka ordumeistrile enesele tehti ränku etteheiteid — ordu ei hoolitsevat kellegi eest, vaid soovib ainult teisi alistada; ta saadab iga aasta suuri rahasummasid Rooma ja mujale, nii et selle tagajärjel kogu maa vaesestub. Nende vastastikuste etteheidete kohta ütleb ajalookirjutaja Russov: Talupojal ei ole rohkem õigusi, kui seda tema junkur soovib. Junkur pärrib kõik, mis talupoeg surma järel maha jätab. Isegi oma elu ei ole talupoja päralt, südametud karistused järgnevad väiksemale kui üleastumisele, vaatamata vanusele või muule; on peremehi, kes oma talupoegi koerte vastu ümber vahetavad.

„Alles ordumeister Plettenberg tegi korralduse, et igast kaelakohtu istungist kaks ordumeistri meest osa võtaks, kes seadusega tuttavad olek-
sid. Sel ajal hakkas luteri usk Eestimaal kiirelt levima. Ka usuvahetuses pidi talupoeg oma peremehele järgnema; talupojale oli täielikult ükskõik, kas usub ta paavsti või Lutherit, sest usust ei teadnud ta mitte kui midagi ja siin oli ta nõnda mahajäetud, et Russovi tunnistuse järgi tuhandest talupojast ühtegi ei olnud, kes Meie Isa palvet oleks mõistnud.

„Vabaduse, varanduse ja iseseisvuse kaotusega ei kaotanud aga eestlane oma energiat. Viimane verine mäss sakslaste vastu leidis aset 1560. aastal ja kuni selle tunnini toitsid nad endid vihast ja vihkamisest sakslaste vastu. Ja meie peame tunnustama, et sakslased seda viha mitte teenimata ei kandnud. Kunaqi oma naabritega — rootslastega,

venelastega ja poolakatega ühel kultuuriastmel seisnud eestlane oli saajandite vältel, mis ta orjuses oli mööda saatma sunnitud, ainult töomasinaks ja koguni loomaks alla surutud.

„Kõik poliitilised, kodanlikud ja usulised muudatused, mis Eestimaal sündisid, möödusid eestlasest, ilma et tema käest oleks seda küsitud. Tema ja ta isamaa sattus Taani kätte, müüdi ordule, kingiti, anti edasi Rootsile ja Venele, ilma igasuguse osavõtuta eestlaste poolt, kes ainult sõjavääljadel oma verd pidid valama ja põldudel higi voolata laskma.

„Enne kui usuline reformatsioon vastuolud aadli ja vaimulikkude vahel kõrvaldas, puhkes sõda ordu ja venelaste vahel. See lõppes 50-aastase rahuaga. Kuid ka seda rahu ei osanud võimulolijad kasutada, et maad kindlustada ja tugevdada ning teda kaitseks ette valmistada. Nad elasid ainult oma lõbudeks ja pidutsesid alalõpmata, nagu seda Russov kirjeldab. Kommete langus tõusis ülikõrgele — kes paremini mõistis juua, süüa ja kiskuda, oli kangemaks meheks. Kui aga hädaaeg tõusis, alistus Eestimaa otsekohe Rootsile ja Liivimaa Poolale. Sõjad kestsid pikka aega. Häda ja viletsust, mida eesti talupoeg sel ajal kannatas, ei ole võimalik kirjeldada. Nälg ja katk, rööv ja mõrv, kõik ühines üheks tervikuks, et teda, kes kelleltki kaitset ja halastust ei leidnud, omakorda piinata.

„Rootsi kuningad võtsid endale sihiks talupoegade seisundit parandada. Gustav Adolf tegi korralduse, et ka talupoegade pojad tema poolt Tartus avatud koolis saaksid haridust omandada. Ta keelas aadlile surmanuhtluse tarvitamise. Ta lubas talupoegadel kaubelda. Kuid ka need korraldused oskas aadel tühistada. Algas talupoeg kauplemisega, siis pandi temale nii suured maksud peale, et tal midagi müüa ei jäänud. Kuna karistamine aadli eesõiguseks oli, ei saanud ju keegi kellelegi kaevata, surmati teda või ei. Karl XI tahtis koguni orjuse kaotada, kuid aadel mõistis teda alandlikult paluda, jätta alles endised eesõigused, kuna orjuse kaotamisega Rootsi riik oma seisukoha võiks kaotada. Selle palve vastuvõtmise tagajärjeks oli aga suurema osa Rootsi riigi maa-alade kaotamine.

Eestimaa aadel ei olnud siiski kõigi Rootsi korralduste tõttu rahul rootslaste valitsemisega. Ta ei saanud kuidagi leppida sellega, et Rootsi riigi üheks kavaks oli isegi mõisade võõrandamine. Ja kuna Karl XII sellest mitte loobuda ei tahtnud, anti kogu maa ära venelastele.

„Põhjasõja tagajärjel oli kogu maa sõja, nälja ja katku tõttu täiesti laostunud. Peeter Suur kinnitas aadli eesõigused, nähtavasti mitte teades, mis on nende sisu, ja andis võõrandatud maad tagasi. Väene talupoeg jäi jällegi üksi, kuna keegi tema eest sõnakestki ei kostnud.”

Nii kirjutas mitteeestlane Berliinis aastal 1861. Meil, eestlasil, ei ole mitte põhjust seda kirjeldust eitada. Sest meie omad uurimused kõnelevad veel rohkemgi. Ja neid — praegu ei taha meie neid mitte tuletada meelde. Sest oma enese jõul oleme endid vabastanud painavast minevikust, oleme kulutanud sugupõlvede higi, töövaeva, verd ja inimelusid ja oleme rajanud iseenestele oma ühiskonna, mis olgu vaba mineviku varjudest.

Ja tõesti — meie ühiskond oli vaba mineviku varjudest.

1918. aasta vabaduse tekkimise lõõmavas ääsitules töötas Eesti Maapäeva vanematenõukogu pühalikult, et 1) kõik Eesti vabariigi kodanikud, usu, rahvuse ja poliitilise ilmavaate peale vaatamata leiavad ühtlast kaitset Vabariigi seaduste ja kohtute ees ja 2) Vabariigi piirides elavatele vähe-

mustele, venelastele, sakslastele, rootslastele, juutidele ja teistele kindlustatakse nende rahvuskultuurilised autonoomia õigused.

Selle pühaliku töötuse meie täitsime sõnasõnalt. Ei üheski riigis maailmas ei elanud ükski vähemusrahvus nii vabalt, kui seda elas saksa vähemusrahvus meil, nautides eestlastega vääriliselt samu õigusi ja kasutades neid eelispositsioone, mida võimaldas vähemusrahvuste korraldus. Aga rahul sellega ei olnud nemad siiski.

Põhjusi, mida nemad ette tõid, oli küll vähe. Need olla olnud psühholoogilised tegurid. Ja nimelt — riigi esimeseks võtteks olla olnud saksa rahvusgrupi kodukolde hävitamine, olla rikutud rahvusõigust oma sõnavara tarvitamisel, olla tahetud sulgeda kontakt saksa emamaaga.

Saksa rahvusgrupi kodukolde hävitamise all tuleb mõista meie maareformi. Tegelikult oli see sotsiaalne akt, mille vajaduses ei kahtle küll ükski terve mõistusega inimene. Kui 1816. ja 1819. aastate talupojaseadustega võeti talupojalt kõik õigused maa peale, mida nad siiani olid omandanud, ja kõik talupidajate poolt kasutatavad maad kuulutati suurmao-omanike vabaks eraomanduseks ühes kogu talude inventariga, siis oli see õiguslikult seisukohalt talupoegade õiguste eksproprieerimine. Kui meie oma maareformiga need õigused talupojale tagasi andsime, ja seda tasu eest, siis ei oleks siin küll meie endisel sakslusel midagi pahandada.

Saksa rahvusliku sõnavara tarvitamise keelamine meie poolt on demagoogiliseks poliitiliseks eksportkaubaks. Seda ei ole meie teinud, küll aga nõudnud, et meie pinnal tarvitataks ka meie sõnavara kohanimedena. Ka on kontakti sulgemise kavatsus Saksamaaga poliitiline vale.

Kui küll kohalik sakslus seega ennast peita tahtis poliitiliste valede taha, siis tegelikult ja tõeliseks psühholoogiliseks teguriks kohaliku saksa vähemiku rahulolematuseks oli psühholoogiline alamuse kompleks ja halb südametunnistus. Endisest härrast ja käskijast pidi eesti ühiskonnas kujunema uus inimtüüp, t ö s a n g a r, nagu seda on iga eestlane. Iseseisvaks tootajaks aga ei kõlvanud endine käskija. Ka poliitiliselt pidi ta minetama oma positsiooni — endisest juhust pidi kujunema lojalne riigikodanik. Sünnipäraste eesõiguste asemel oli vajalik isiku enese tublidus ja ühiskondlik väärtus. Siin oli aga eestlane tugevam ja andekam.

Mis jäi siis veel järele. Minetada oma positsioonid ja leppida. Ei, seda mitte. Tuli olla rahulolematu ja nõuda toetusi sealt, kust nad kõige kergemad olid tulema. Ja toetused tulid. Mitte üksi seda, et meie ise, omas riigis vahet ei teinud eestlase ja vähemusrahvusse kuuluva isiku vahel — meie toetused olid kõigile ühesugused. Toetust saadi ka väljastpoolt. Ja et seda veel rohkem saavutada, siis oli ju vaja kujutada enesest rõhutud ja piinatud olendit.

Nüüd on see vale ja ebaõiglane propaganda oma vilja kannud. Saksa vähemusrahvus meil siirdub meilt minema. Ja seda mitte meie tahtel, vaid väljastpoolisel survele. Olgu nii. Bilansid — las need tõmbab edaspidine ajalugu.

Kui n e m a d meile tulid, siis hõiskas kroonika kirjutaja oma kroonika viimases reas:

Gloria sit Domino, laus super astra eo...

Nüüd, ära minnes, ei hõiska nemad enam. Kuid seda rohkem on meil, eestlasil, nüüd põhjust tuletada meelde neid kroonika viimaseid sõnu ning lausuda neid lahkujaile järelehüüdena.

K. Sürgava.

MEIE KIRIKU EKSITEED.

Kui ühegi eesti rahva ellu puutuva organisatsiooni tegevus ja saatus on eriti õnnetu ja dramaatiline, siis on seda küll meie kiriku oma. Alatihti on ta olnud kultuurielu ja kristlust eitavate printsiipide juhtida. Tule ja mõõgaga toodi ristiusk meie maale 13. sajandil, tule ja mõõgaga rajati ka meie kirik. See algus oli kõike muud kui kristlik. Meie esivanemad mõistsid õieti, et selle usu kandjad olid omakasulised vallutajad, kes riisusid rahvalt ta vabaduse ja vara. Jumal, kelle nimel seda kõike öeldi tehtavat, ei omanud loomulikult mingit külgetõmbejõudu vallutatute hulgas. Seepärast raputasid nad esimesel võimalusel endilt ristiusu ahelad. Kuid asjata. Uuesti suruti ja sunniti see neile võimuga peale. Siitpeale kujunes kirik peamiseks rahva orjastajaks ja vahendiks võimumeestele, kes seda vahendit tarvitasid kord teravamal, kord pehmemal kujul. Sääraseks jäi meie kirik *mutatis mutandis* mitmeks sajandiks — kuni Eesti iseseisvuseni. Ta oli ikka võimuteenistustlik härrastekirik, mitte kunagi rahvakirik. Ja meie iseseisvusaegse kiriku saatuslik eksitus seisneb selles, et ta liiga tugevasti on lasknud end mõjustada oma eelkäijast.

Vaadeldes veidi lähemalt, millistel ideoloogilistel alustel seisis endine balti saksa kirik, siis mõistame paremini meie tänapäeva kiriku ohtlikku olukorda. Need alused olid kristliku elueetika ignoreerimine, võimuvahenditega kiriku valitsemine, riigipoliitika teenistuses olemine, välise hiilguse ja paraadi taastamine, sisemiste intriigide sallimine, ning lõpuks vaimuvaene kirjatähe orjus.

Kui vähe olid endised pastorid ja kirikujuhid kristlikud oma elus ja tegudes, kui vähe nad ise selle järele käisid, mida nad teistele õpetasid, ja kui vähe nad ise seda uskusid, mida nad teistele kuulutasid, seda kõike me teame. Egas muidu ei saanud otse lentsõnaks nende moraalitõlgitus: käige minu sõnade, aga mitte minu tegude järgi. Sellest järeldub, et omaaegsete pastorite eesmärgiks ei olnud saada karjaseks ja teenriks oma kogudusele, vaid härraks ja käskijaks oma alamatele.

Sellest positsioonist, mis oli kirikul ja vaimulikkudel meestel, hoidsid nad ebakristlikkude ja karmide võimuvahenditega kinni. Selles toetas neid ühelt poolt Baltimaa valitsev kiht — aadel ja teiselt poolt riigivõim. Otse liigutav kooskõla valitses nende kõigi — kiriku, aadli ja riigivõimu — vahel. Olid ju neil kaitsva ühised huvid ja ühised positsioonid. Ses suhtes ei tundnud võimukirg ja võimuvahendite tarvitamine mingeid piire. Kui näiteks Põltsamaal 1896. a. seati pastor vastu rahva tahtmist ametisse, siis surus Vene politseivõim koguduse kiriku ukse taha. Samal ajal aga õnnistas kindral-superintendent Fr. Hollmann mõisnikkude kaasabil, kes esinesid ka ainsate kirikulistena kiriku ruumides, kogudusele hingekarjase ametisse. Esitatud näide ei olnud tol ajal midagi ebaharilikku.

Ühelgi eesti päritoluga kandidaadil, kes julges avaldada liiga vara oma eesti rahvuslikku meelsust, ei olnud väljavaateid kohasamiseks kodumaal. Millist võitlust peeti näiteks praeguse prof. J. Kõpuga, enne kui ta 1908. a. sai Laiuse õpetajaks.

Kui nüüd aadel ja riik nii truult toetasid kirikut, siis pidi kirik omalt poolt ka midagi vastutasuks andma. Ja seda ta andis kahel käel. Igal

pühapäeval kuulutasid pastorid kantslist, et aadel ja riigivõim on jumalast seatud ja nende sõna peab igas pisemaski asjas kuulama.

Et seda alasti võimuharrastamist ja poliitikaajamist vähegi rahva pilkude eest varjata ja oma õiget nägu maskeerida, arendati välist hiilgust ja korraldati paraade, mis on alati sisemise tühjuse suitskate. Kõike, mida toimetati, tehti suure välise hiilgusega ja paraadi korras. Sinodid ja pastoreite kokkutulekud muutusid nagu mingiks tsirkuseks, kus hingekarjased paraadi korras jalutasid mööda linna ja näitasid rahvale oma välist hiilgust. Pastoreid seati ametisse paraadi korras, mis pidi koguduse liikmetele oma hiilgusega avaldama sügavat mõju. Samal ajal jäi aga elav vaim kirikus kõngu. Iganenud dogmad kuulutati ristiusu põhitagedeks ning ratsutati surnud kirjatähe seljas.

Mis oli aga säärase usu ja kiriku elustiili ja -käsituse tulemuseks? Üks osa rahvast suigutati magama, teine osa sattus teravasse opositsiooni kirikuga. Paremas ja mõtlevamas elemendis tekkis üldiselt viha kiriku ja isegi usu vastu. Arenes sügav kuristik rahva ja kiriku vahel. Eestlased olid vaid vormiliselt ja nimeliselt kirikuinimesed, mitte aga hingelt ja sisult. Selles suhtes on näiteks olukord koguni teine Inglismaal ja Skandinaavias, kus kirik ja rahvas on orgaaniliselt kokku sulanud. Sellest tulebki, et kui saabus suur revolutsioon 1917. a., siis vajus balti saksa kirik kokku nagu papist hoone. Ja ei olnud peaaegu kedagi, kes oleks sellepärast nutnud, välja arvatud muidugi kiriku ametikandjad.

Kõigil mõtlejatel ja usuliselt meelestatud inimestel oli heameel, et ükskord ometi tuli lõpp vihatud härras- ja võimukirikule, sest loodeti, et nüüd hakatakse vanadele varemetele looma uut, vaba rahvakirikut, mida kannaks elav vaim, kristlik eluarene, sisemiste usuliste väärtuste rõhutamise, võimuvahendeist loobumine, poliitikast hoidumine ja elava sõna kuulutamise. Esialgu näiski, et asi hakkab selles suunas arenema, kuid varsti hakkasid mõningal määral jälle puhuma endised tuuled. Kuhu need endised tuuled kiriku on puhunud, selle tunnistajad oleme nüüd, 20 aastat hiljem. Eesti kirik on kardetavas ummikus, ja seda sellepärast, et ei mindud meie oma kiriku loomisel vaba rahvakirikuteed, vaid võeti omaks pea täiel määral endise balti saksa kiriku ja moodsa autoritaarse maailma meetodid ja vahendid.

Balti saksa kiriku vaimu näeme kollitamas igal sammul. Just nüüsamuti kui vanasti sakslased, on läinud nüüd ka paljud meie noormehed pastoriks õppima sellepärast, et sooja kohta saada, mitte aga sisemise kutsumuse sunnil. Nad ei küsi, kas neil on *vocatio divina* või mitte. Juba ameti esimestel aastatel ilmneb noorte hingekarjaste juures imelik nähtus: nad köituvad kohe algusest peale vabal tahtel paatunud dogmade ja surnud kirjasõna köidikutega, mistõttu elu ja inimesed lähevad neist mööda. Seejuures aga kaevatakse, et inimesed, eriti intelligents, võõrduvat kirikust. Keda aga peaksid siis huvitama vaimukehvad ja elamuseta, stiililagedad ja aegunud keelega jutlused? Ja millist huvi võiksid pakkuda elavale inimesele selliste jutluste loojad.

Milline kutse-eetika valitseb meie pastoreite juures võitluses kohtade pärast, sellest võiks jutustada uskumatuid lugusid. Valimisel tarvitatakse võtteid ja vahendeid, mis iga korraliku koguduse liikme täidavad jubedustundega. Kiriku vastased lasevad kõike seda kui tsirkust enesele meeldida.

Kui haige meie kirikuõpetajaskond lõppeks on ja kui paljud neist oma südame, hinge ja usumeelega rahva tõeliste hingekarjastena esinevad, seda näitasid kujukalt viimase aja suured ajaloolised sündmused, mis viisid rõhuva enamiku meie maa saksa soost kodanikest tagasi oma kodumaale. Need suured sündmused lõpetasid ühelt poolt 712 aastat kestnud ajajärgu meie maal, teiselt poolt aga muuseas näitasid, kui umbrohulise hingega ja väärtusetu isiksusega paljud meie kirikuõpetajad olid. Kuigi puhtal kujul eesti soost võrsunud, läksid nad koos sakslastega — isamaalt võõrsile, vahest iseendilegi aru andmata, mida nad teevad. Säärased mehed olid Audru õpetaja A. Oebius, taluperemehe poeg Põltsamaalt, Haljala õpetaja M. Nurm, taluperemehe poeg Puhjast, Põltsamaa õpetaja E. Frey, Paide õpetaja G. Pärli, algkooliõpetaja poeg Tartust, Järva-Jaani õpetaja A. Rosenstein, taluperemehe poeg, jmt. Me ei kahetse nende jäädavat lahkumist. Kuid meil on häbi nende pärast.

Mis puutub paralleelidesse meie iseseisvusaege ja balti saksa kiriku vahel võimurakenduse alal, siis leidub neid siingi. Eeskätt on kiriku põhimäärused oma paragrahvides võimureeglite ülilm kehastus. Kogu võim on koondatud piiskopi kätte; ta võib teha, mis ta tahab. Temasse ei hakka ühegi kirikuorgani jõud, toimigu ta, kuidas iganes heaks arvab. Säärane võimuküllus on eriti halb siis, kui piiskop juhtub olema võimu- ja cuahne isik.

Balti saksa kiriku traditsioonide jätkamist tuleb näha selleski, et hiljutises piiskopitulis piiskopi vastased läksid riigivõimu juurde kaebama ja soovima, et löögu tema sekka ning aidaku piiskopi ja kirikuelu asjad korda seada. See oli kirikumeeste suurim pankrotitunnistus. Sellega nad näitasid, et nad ise ei olnud enam võimelised oma asju lahendama, ja teiseks ei taotlenud nad midagi vähemat, kui et kirik langeks jälle riigivõimu sülle ning muutuks tema organiks. Sellega oli välja jõutud balti saksa kirikuideaali juurde.

Nagu teada, kaebajate soov täitus. Riigivõim astus vahele ning määras kirikule hooldaja. Jääb kiviraskeks küsimärgiks, miks ta erapooletu kirikumehe asemel määras selleks piiskopi vastasrinna aktiivse liikme. Seda järjekordset hoopu vaevalt vajas meie juurteni haige kirik. Et see hoop on raske, seda osutab hooldaja vastutustundetute tegevus.

Kuidas parandada seisukorda ning päästa meie kirik?

Kõigepealt peaks praegused kiriku põhimäärused võetama põhjalikult revideerimisele, sest hiljuti teostatud muudatustest ei piisa, ja kiriku keskvalitsuses teostatama põhjalikke reforme. Kiriku ülemkarjaseks valitagu isik, mida varem, seda parem, kes on tõsine kristlane ja kõlblas isiksus, kellel on selgroogu ja autoriteeti ja kellel on kindlad töekspidamised ning selge usuline ja vaimne hoiak. Sääraseid mehi ei ole kahjuks hingekarjaste hulgas kuigi palju, kuid õnneks neid siiski leidub. Nende seast tuleb leida kõige kohasem, kes võtaks endale raske ülesande juhtida Eesti kirik välja umbteelt. See ei toimu üleöö, kuid peab toimuma kord ometi.

J. Taniste.

KIRIKUKRIIS JA SAKSLUSE OSA SELLES.

Eesti evangeeliumi luteri usu kirikukriis on kestnud pikemat aega. Vaimulikkonna omavahelised lahkkelid, üksteise vihkamine ja mittemõistmine, võitlused piiskopi ihaldatava tooli pärast võtsid ulatuse, mis kippus juba põhjalikult ruineerima ning mürgistama meie evangeelse ühiskonna rahulikku arengut ja Kristuse õpetuse kuulutamist.

Kirikukriis sai laiemale avalikkusele teatavaks kaheksa praosti poolt valitsusvõimudele ja konsistooriumile esitatud märgukirjaga, milles nõuti piiskopi lahkumist kirikujuhi kohalt.

Nimetatud märgukirja esitamise momendist alates peeti rida legaalseid kirikuorganite konverentse, samuti ka kiriku põhimäärustega mitte kooskõlas olevaid õpetajaskonna nõupidamisi. Peagu üle päeviti avaldati ajakirjanduse veergudel küll mõtteavalduste, dementeerimiste jne. näol kiriku kohta artikleid. Kõik need sündisid kiriku „parandamise“ huvides. See „parandamine“ kandus otsaga juba koguduste nõukogude ning juhatuste, üksikute liikmete ja nende hingekarjaste vahele, tekitades teravaid lahkkelisid.

Kirikukriis süvenes üha ja saavutas oma haripunkti Vabariigi Valitsuse poolt antud määruse eelõhtul, siis, kui piiskop H. B. Rahamägi valandas kohtadelt praosteid. Need omakorda ei tunnustanud piiskopi otsust ning organiseerisid 12. septembril nn. „nõupidamise“ Tallinnas. Selle illegaalse konverentsi tulemuseks oli kirikuulatus 58 kirikuõpetaja deklaratsioon, milles järjekordselt nõuti piiskopi lahkumist.

Kiriku täielikku laostumist tahtis panna seisma riigivõim, kui ta oma 14. septembri otsusega määras kirikule hooldaja, pannes seisma ühtlasi ka piiskopi, konsistooriumi ja kirikukogu tegevuse.

Riigivõimu vaheleastumisega kiriku elu lõhkumise takistamiseks anti meie kirikutegelastele teataval määral pankrotitunnistus. Kiriku inimesed ise tegid selleks karuteene, sest nad polnud võimelised lahendama oma riigis akuutseks muutunud küsimusi.

Möödusid mõningad nädalad ja juba heideti ette äsja ametisse astunud kirikuhooldaja J. Varik'ule, et ta ei ole suuteline tooma kirikusse igatsetud rahu ja haldama hooldusele antud kirikut objektiivselt.

Ei saa salata, et hooldajale tehtud etteheited olid omal kohal. Veel toonitati, et hooldaja ei pane ka praostitele antud õigusi mikski ega arvesta nende seisukohti õpetajakohtade täitmisel.

Hoolduse sisseseadmisest on möödunud küllaltki pikk ajavahemik. Ammu on käes aeg kiriku eestkostmise lõpetamiseks ja normaalsele olukorrale minekuks. Põhjused, miks sellega viivitab kiriku hooldaja, pole teada.

8. novembril s. a. korraldas kirikuhooldaja J. Varik Tallinnas üleriigilise õpetajate kokkutuleku, millest võttis osa meil teotsevast 227 õpetajast 125. Sellel õpetajate kokkutulekul refereerisid prof. J. Köpp kiriku ülesandeist ja hooldaja J. Varik — õpetaja ülesandeist. Pärast referaatide kuulamist tegi Tartu õpetaja J. Treumann ettepaneku läbirääkimisi referaatide üle mitte pidada. Õpetaja Soomre soovust asus aga vastupidisel seisukohal, tehes ettepaneku läbirääkimisi ikkagi pidada, sest paljud õpetajad üle kogu maa olla sõitnud kokku, et arutada üksikuid akuutseid

kiriku küsimusi. Hääletamisel läks õp. Treumanni ettepanek läbi. Kui nüüd koosoleku juhataja J. Varik läks päevakorras edasi, selgus, et hääletatud ettepanekutest olid koosolijad saanud aru nii, nagu nad tehti ja et päevakorras olnud läbirääkimiste kohta hääletamist ei olnud. Hooldaja Varik oli teisel arvamusel. Läbirääkimised jäid pidamata. Paljudele koosolekul viibinud õpetajatele tundus hooldaja teguviis võõrastavana. Vaimulikkond pole saanud ühiselt arutada ega mõtteid vahetada päevakorras seisvate kirikuküsimuste üle. Paratamatult kerkib küsimus — miks kutsuti õpetajaskond kauges maa tagant kokku ainult kuulama kahte referaati? Odavam ja otstarbekam oluks referaadid lasta paljundada ja need saata postiga õpetajatele koju. Sellisel moel oleksid saanud referaatidega tutvuda ka need õpetajad, kes ametikohuste või mingil muul põhjusel kokkutulekule ei ilmunud.

Koosoleku lõpul, nagu muuseas, märkis hooldaja Varik, et kiriku põhimääruste muutmisekomisjon on lõpetamas oma tööd ja et uus põhimääruste kava esitatakse peatselt siseministrile. Ühtlasi avaldas hooldaja arvamist, et tõenäoselt toimub piiskopi valimine enne jõule.

Eeltoduga oleks antud lühidalt ülevaade kirikukriisi sündmuste käigust.

Kirikukriisiga seoses ilmnesid veel asjaolud, mis vajavad päeva-valgele toomist ja kinninõelutamist.

Pärast esimese märgukirja esitamist kaheksa praosti poolt tärkas paljudes kahtlus, et piiskopivastase aktsiooni põhjenduseks ette toodud väide — piiskop H. B. Rahamäe perekonnaelu — on läbinähtav suitskate, mille tagant paistab hoolimatu ja ebakristlik võitlus meie kiriku valitsemise pärast ja püüded haarata oma kätte kirikuisa auväärset trooni. Kaheldi, kas võimuhaaramise varjatud läheduses ei seisa kadaklikkude ja baltlastest pastorihärrade taotlus seada kontrolli eestlaste kiriku üle ning saavutada ka siin samasugust prevaleerivat seisukohta, nagu nende ilmlikud suguvennad omasid seda kaubanduses ja tööstuses.

Pärast 12. septembri deklaratsiooni, millel figureerisid 58 õpetaja allkirjad, ei saanud selles taotluses olla enam mingit kahtlust. Lahtised kaardid visati selle deklaratsiooniga avalikkuse ette ja nähtavale ilmusid need, kes palvetasid selle võitluse algamiseks kõige enam ja kes kirglikult ihaldasid meie kiriku lõhkilöömist. Need olid kadakad ja baltlased.

Kasutades eestlaste omavahelisi lahkelsidid olid need võimuhannitsejad, kes kogu oma siinolemise aja ei tahtnud olla eestimeelsed, kohe saõimias eestlaste asja otsustamisel. Leiame sellele võrdlemisi lähedast minevikust veel teise paralleelse näite. Meenutagem piiskop H. B. Rahamäe valimiste eel toimunud võitlust. Millise innuga ihaldasid juba siis kadaklikud ja baltlaste grupid haarata kirikuvalitsemise jämedat otsa enese kätte. Kuidas tookord Jõhvi õpetaja J. Variku kandidatuuri püüdis suruda läbi vaimulikkude kaader, kes nüüd juba enamikus järgnes „oma“ juhi kutsele ja lahkus jäädavalt eestlaste maalt.

12. septembri deklaratsiooni eriliseks märkimisväärseks oli silmapaistev mitte-eestlastest pastorite rohkus — ligemale 50 protsenti. Et see ei tee au eestlaste ridadesse kuuluvatele inimestele, kes sellele märkimisväärsele deklaratsioonile oma kaasallkirja andsid, on ilma toonitamatagi selge.

Präegu pole enam erilist põhjust hakata veelkordselt meenutama neid võõraid pastoreid, kes kirjutasid sellele deklaratsioonile koos eestlastest ametivendadega alla. Seesamemal võiks aga pakkuda rohket huvi fakt, et meie evangeeliumi luteri usu vaimulikkonnas leidis õige suur hulk sakslasi ja kadakaid, kes eesti rahvakiriku asemel harrastasid balti saksa härraskiriku meetodeid. Nende õige nägu paljastus ühenduses sakslaste ümberasustamisega. Ümberasustajatega ühinesid nimelt järgmised 28 õpetajat, kes töötasid 31 eesti koguduses:

Õpetaja.	Kogudus.	Õpetaja.	Kogudus.
Bidder, R.	Tallinna Peeteli	Oebius, A.	Audru
Brasche, Chr.	Juuru	Paulsen, P.	Piirsalu
Eberhard, S.	Kunda	Pärli, G.	Paide, Püha-Risti ja Anna
Eichhorn, A.	Karja	Rosenstein, A.	Järva-Jaami
Etzhold, O. V.	Harju-Madise	Sauerbrei, R.	Tallinna Kopli
Filippov, A.	Kiviõli Peeteli	Schiele, F.	Reigi
Frey, E.	Põltsamaa	Schultz, K.	Põide Muhu ja Saaremaa Jaami
Greinert, E.	Anseküla	Seeberg-Elverfeldt, H. (adj.-õp.)	Kuressaare Laurentsiuse
Hasselblatt, B.	Tallinna Jaami I pihtk.	Treumann, I.	Vaivara
Hörschelmann, U.	Lüganuse	Walter, J.	Kodavere
Intelmann, C.	Varbola	Westrén-Doll, A.	Viljandi Jaami
Kentmann, K.	Kuusalu Laurentsiuse	Willigerode, A.	Jamaja
Masing, B.	Karksi	Wieckmann, A.	Järva-Madise
Mühlen, R.	Haapsalu		
Nurm, M.	Haljala		

Saksa koguduste õpetajaist lahkusid:

Glück, C. (adj.-õp.)	Pärnu Nikolai	Plath, G.	Peetrimõisa
Hausen, K.	Tallinna Toompea	Sedlatschek, J.	Tartu Jaami
Holst, V.	Rakvere	Speer, V.	Tallinna Oleviste II pihtk.
Hörschelmann, G.	Nõmme	Thomson, V.	Pärnu Nikolai
Kraack, W.	Narva	Walter, E.	Tallinna Oleviste I pihtk.
Knüpfer, G.	Tartu Ülikooli	Walter, R.	Tallinna Niguliste II pihtk.
Zur-Mühlen, K.	Tallinna Niguliste		
Normann, G.	Paide		

Eelnevaile lisandub veel sakslasest või kadakasakslasest vikaarõpetajaid, kellest osa oli eesti koguduste, teine osa aga saksa koguduste teenistuses. Need on järgmised: L. Borinowsky, W. Frey, W. Hohlfeldt, V. Krause, B. Leiberj, B. Zur-Mühlen, M. Nehrling, G. Rennenkampff, J. Schultz, V. Sibbul, W. Seesemann, Fr. Steinwandt.

Nagu näeme, töötas seega Eestis 54 saksa soost ja kadakasakslasest õpetajat, milline arv meie maal tegutsenud õpetajate üldarvust 227 moodustas liiga suure protsendi, rääkimata sellest ülisuurest moraalsest mõjust, mida need härraskiriku tegelased avaldasid meie eesti evangeelsele rahvakirikule.

Rahulikult võime väita, et suuremal hulgal lahkujail polnud südamel nende koguduste saatus ja nad ei omanud ka mingit vastutustunnet ei

koguduste ega kehtiva korra vastu, sest kogudused jäeti maha, ilma et oleks lahkumisest teatatud kogudustele endile ja konsistooriumile. Siseministeeriumi arhiives tehakse nüüd kindlaks, kes neist on läinud.

Nüüd, nende meile absoluutselt vastuvõtmata ideedekandjate taganemisel meie ühiskonnast vajab meie kirik põhjalikku ja lõplikku puhastamist. Paratamatult peame rõhutama, et meie kiriku elu vajab reformi ja seda just vaimulikkude moraalse väärtuse, rahvusliku meelsuse ning selle kindlustunde süvendamiseks, vähem aga tegelemist mitmesuguste organisatsiooniliste ja majanduslike küsimustega. Põhjusti kiriku kannatusrohketele päevadele ei tule otsida niivõrd kiriku põhimääruste puudulikkusest, kui just rea kirikuinimeste mittevastavusest oma kutsele. Samuti kildkondlikest ning ebakristlikest huvidest, millesse on laskunud osa õpetajaskonda.

Kirikuõpetaja ametile peaksid kuuluma ikkagi ainult need, kes oma pühamehe ametit armastavad sooja südamega ja ei tunne end selliste palgalistena, kelle sihid ei ulatu kaugemale materiaalse hüvaolu rahuldamise piirist.

Idealismi puuduse all ägavad paljud mustakuuemebed. Millega seletada siis muidu nähet, et asja ees, teist taga jäetakse maha oma kogudus, mille hingeõnnistuse eest on hoolitsetud aastakümneid. Paarikümne krooni võrra suurema palga saamiseks tõtatakse teise kogudusse või siis hoopis uutele aladele. Materiaalsete huvide taustal on toimunud selline talitusviis. Teisiti seda põhjendada oleks raske.

On jõudnud amugi kätte aeg, et meie vaimulikkond vabaneks pühapäevalikust *laissez passer* moraalist ja lööks kaasa eestluse võitlusele senisest kontsentreeritumal määral. Kirikul oleks aeg muutuda tõeliseks eestlaste rahvakirikuks, mille õpetaja täidaks oma koguduse vaimse ja hingelise juhi ülesandeid.

Istutada meie inimeste hinge arusaamine oma rahvuse väärtusest ja eestlaste praeguse põlve suurest ning vastutusrikkast ülesandest on püha kutsumus ja kohustus kõigile eestlastele. Sellest on kõige vähem õigusdatud vaimulikkonna eemalehoid. Praegune ja üha tõusev pinevus sõdivas Euroopas, kus ikka kõlavad veel sõjauvertüüri esimesed helid, peaks ka vaimulikkonda panema mõtlema eestlaste vaimse mobilisatsiooni tähtsusele. Nagu näha, sellest ei hoolitud. Vastutustundmatult laskuti võimuhitsemise ja inetuste libedale pinnale ja variseerlikult anti kirikule selliseid purustavaid hoope, mille parandamisega nüüd ollakse kibedasti ametis! See töö pole aga kerge. Ta nõuab aastaid.

Tuleb loota, et valmivate kiriku põhimääruste ellurakendamisel ja hoopis uute inimeste tulekul kiriku juhtkonda tõuseks ka värskeid kevadetuuli, mis hävitavad vaenuliku õhkonna kirikutegelaste keskelt ja loovad olustiku, mille üle rõõmustaksid kõik rahvuslikult mõtlejad eestlased.

Kiriku juhtkonna ja organite komplekteerimisel ei saa nõustuda sellega, et asuksid jälle platsi endised võimumehed ja ilmuksid taas nende ümbertõukajad. Paratamatult peavad tulema uued, kes objektiivselt suhtuvad asjasse ja isiklikesse vahekordadesse ning kes eesti kirikus panevad puhuma eesti tuuled.

H. Õunapuu.

JOONI EESTI KIRJANDUSELUST POOL SAJANDIT TAGASI JA PRAEGU.*)

II.

Kahtlemata on tänapäeval eesti kirjanduselu palju komplitseeritum, kui see oli 50 aastat tagasi. See on ka arusaadav ja loomulik, kui arvestame kõiki neid tegureid ja põhjusi, mis on mõjumas olnud Eesti ühiskondliku ja kultuurilise elu kujundamisel edu suunas viimaste aastakümnete kestes. Praeguse sajandi sündmused, eriti Eesti iseseisvaks saamine, on siin põhjaliku pöörde toonud. Aga eks ole kõigest hoolimata eesti kirjanduselu põhielemendid, alused ja raamid ometi samaks jäänud. Eks selle peakujundajad ole needsamad tegelased, kes seda olid 50 aastat tagasi, nagu kirjanik, kirjastaja, raamatukaupmees, arvustaja ja lugeja. Need on olnud ja jäävad kirjanduselu kujundajaks alati, niikaua kui kirjandus eksisteerib. Kuid tänapäev kuuluvad kirjanduselu kujundajate hulka ka keeleline korrektor, trükitööline, agent ja raamatukoguhoidja. Nad olid olemas ja täitsid oma ülesandeid ka 50 aastat tagasi, kuid jäid peakujundajate kõrval hoopis varju. Tänapäeval on aparaat, mis kirjanduselu juhib, kujundab ja sellele mitmeti teise, komplitseerituma ilme annab kui 50 aastat tagasi, väga keeruline.

Nii suure hulga kirjanduselu kujundajate kõrval ei ole meie päevil kirjanikul ja kirjastajal enam kaugeltki nii suurt esikohta, kui oli tol korral, millal teised asjaosalised varju jäid. Tõsi, kirjanik on nüüdki kirjandusteose looja, mitte aga enam kirjanduselu ainukandja selle sõna otseses mõttes, nagu tavaliselt arvatakse. Kujutleme, et kirjanik teose on valmis kirjutanud ja et peale selle enam midagi edasi ei tehtaks, ega siis veel kirjanduselu oleks. Kirjaniku käes olev käsikiri ei esine veel kirjanduselu kujundava ja kandva tegurina ja elava kultuurkehana. See ei ela veel ise ega loo ega suuna veel elu, mis on ju iga väärtusliku kirjandusteose ülesandeks.

Käsikirjas valmis kirjutatud ja kirjaniku käes olevat teost võiks võrrelda majaga, mis on ehitatud kuhugi metsa, majaga, kuhu keegi ei ole veel elama asunud. Mis kasu on aga säärasest majast, milles keegi ei ela ja mida keegi võib-olla ei ole näinudki. Nagu maja muutub elavaks hooneks vaid siis, kui sinna elama asutakse, nii muutub kirjandusteos kirjanduseks ka alles siis, kui see lugeja kätte läheb ja seal neidsamu mõtteid, tundeid ja elamusi sünnitab ja esile kutsub, mis kirjanikkugi tiivustasid ja kandsid teost luues. Kirjaniku ja lugeja kohtamise hetkest peale kirjanduslikus teoses algab kirjandus ja kirjanduselu.

Enne aga kui see kohtamine toime saab tulla ja kirjandus sündida, on kindlasti tarvis kirjastajat, keelelist korrektorit, trükkijat, enamikkudel juhtumitel ka raamatukaupmeest, agentit, arvustajat ja raamatukoguhoidjat. Need kõik on väga vajalised tegurid moodsa kirjanduselu kujundamisel. Ilma nendeta ei tuleks kirjaniku ja lugeja kohtamine üldse toime, ühe sõnaga, ei saaks areneda orgaaniline kirjanduselu. Seepärast ei saa viimati nimetatud asjaosaliste tähtsust kogunisti mitte alahinnata kirjanduselus.

*) Kirjutise esimene osa ilmunud „ERK” nr. 3 s. a. Käesoleva osa ilmumine on viibinud toimetusest olenevalt põhjusil. Toimetus.

Kirjandus on seega suure hulga asjaosaliste tegevuse kogusaadus ja alles nende kõigi kogutöö tõttu suure tähtsusega kultuuritegurina esinev, milles ju ta ainukene ja peamõte seisnebki. Kirjandusteosel ei ole nõnda siis üldse mitte tähtsust, kui ta „vaka all seisab“, kui ta on surnud ese, ja iga raamat on surnud ballast, kui seda keegi ei loe. Raamat muutub elavaks vaid siis, kui seda loetakse, „kui ta annab kui küünal valgust kõigile, kes kojas on“.

Seepärast ei ole kirjandusteos mitte kirjaniku eromand, vaid kogu ühiskonna vara, millele on kirjanikul vaid niipalju rohkem õigust, et tema on teose autor ja peab selle eest õiglast tasu saama, nagu iga töötaja oma töö eest. Teoses esinevad tunded, mõtted ja kujutelmad ei ole aga mitte enam ainult kirjaniku omad, vaid ka rahva, ka ühiskonna omad. Elu ja ümbrus, mida hingestab oma hingeõhuga ja vaimueetosega ühiskond, on need mõtted ja tunded kirjanikule sisendamud, ja ühiskonnale peab ta nad jälle tagasi andma. Selles peitubki kirjanduse ja üldse vaimse loomingu olemisõigustus, et ta ühelt poolt kujundab, teiselt poolt aga kujutab elu. Muud olemisõigust tal olla ei saa.

Mingit asja ei ole tarvis tema enese pärast, vaid kõiki asju on tarvis seepärast, et nad täidaksid teatavaid funktsioone elava organismina elus ja maailmas. Kirjandusteosel ja kirjandusel on seega vaid väärtust dünamiilise nähtusena, mitte staatilise.

Kus midagi toimub loovat, seal esinevad ka vastuolud ja võitlused. Võitlus on iga loova eluavalduse saatja. See on juba looduse seadus.

See võitluse seadus ja tema paratamatuse raudne loogika esineb ka kirjandusel, sest kus palju tegijaid, seal põrkab ka palju huviseid kokku.

Kirjandusel esineb kirjanduse tegijate ja nende huvide kokkupõrkeid igal sammul, mida ei tule aga põrmugi kahetseda, sest et see toimub lõpuks kirjanduse edu huvides, tekitades seal elu ja liikumist. Kirjanik on enamasti vastuolus kirjastajaga ja arvustajaga. Ta ütleb, et kirjastaja teda nõõrida, makstes talle tihti vähe honorari. Arvustuse kohta lausub kirjanik, et see ei olla alati erapooletu ja õiglane. Kirjastaja süüdistab aga lugejat, üteldes, et see ei oskavat raamatuid hinnata, ostes neid vähe. Lugeja jälle omalt poolt kaebab, et kirjastaja teda rõõvida, määrates raamatuhinna liiga kõrge, samuti nuriseb lugeja, et kirjastaja saata turule halbu ja väheväärtuslikke raamatuid. Keeleline korrektor ütleb endale tehtavat otse kisendavat ülekohtu. Tema saada oma raske töö eest otse näljapalka, teda eksploateerivat halastamatult. Raamatukaupmehed süüdistavad omalt poolt rängalt agente, et viimased võtvat neilt leiva ära. Samuti süüdistavad nad kirjastajaid, kes odavate seeriatega ettetellimise teostamisega ja odavate raamatunädalate korraldamisega raamatuturu ära rikkuvat. Agent jälle kaebab, et tema ei saa oma tänutu töö eest muud kui igalt poolt sõimata. Nii on kirjanduse tegijad kõik hädas, on seetõttu üksteisega vaenujalal. Kuid see vaenujalal olek on paratamatu ja vajalikki kirjanduselu progressi huvides, nagu juba tähendatud.

Vaadeldes eesti kirjanduselu avaldusi ja olukorda tänapäeval ligemalt, pidades silmas võrdluseks eesti kirjanduselu mõningaid nähteid 50 aastat tagasi. Lähtume kõigepealt kirjanikust, kuna tema on kirjandusteose looja ja kuna tema vajutab kirjanduselule peamise pitseri.

Kui võrrelda eesti kirjaniku töötingimusi ja sotsiaalset ning majanduslikku olukorda pool sajandit tagasi ja nüüd, siis näeme, et sel alal on toimunud küll kõige suurem muudatus meie kirjanduselus. Vahe eesti tänapäeva kirjaniku olukorra ja majandusliku seisundi ja eesti läinud sajandi 80-ndate aastate kirjaniku olukorra vahel on nii suur, et paralleele on raske tõmmata.

Kui eesti kirjanik pool sajandit tagasi oli hädavares ja proletaarlane, kes pidi leppima mõne rublaga või paremal juhtumil mõnekümne rublaga oma teose käsikirja eest, siis on nüüdisaja kirjanik ühes osas jõukas rahamees, taluomanik või majaomanik, mitme ameti pidaja, kroonupalga saaja jne. Üksikud kirjanikud elavad nüüdki kehvades majanduslikes oludes. Üldiselt on aga tänapäeva kirjaniku töötingimused, tema sotsiaalne ja majanduslik seisund sootu teine, kui oli eesti kirjanikul läinud sajandil. Tema õiguslike huvide kaitseks on nüüd kehtimas Autorikaitse seadus, tema kutsehuvisid kaitsevad vastavad kutseorganisatsioonid (Kirjanikkude Liit ja teised vastavad ühingud). Kõige enam on hoolitsetud tema majandusliku seisukorra hüvastamise eest. Kultuurkapital tagab, et kirjanikud saavad iga aasta kindla fiksumi. Honorarid on tänapäeval märksa kõrgemad kui 50 aastat tagasi. Iga aasta antakse presidendile ja sihtasutise „Eesti Raamatufond“ poolt auhindu iga vähegi väärtusliku teose eest. Need auhinnasummad ei ole meie oludes küll suured, kuid lisatoetusena ometi küllalt arvesse tulevad. Lisaks kõigele muule on enamik kirjanikke kindlates ametites, nagu juba tähendatud, mõni veel koguni mitmes ametis, nii et nende majanduslik seisukord on enamal jaol üsna kindel. See kõik on ka meie kirjanikkude iseteadvust suuresti tõstnud, mis muidugi on viljastav nähtus, kuid teisest küljest aga ka nende meelsust tugevasti mõjutanud, kas ka viljastavalt, see on iseküsimus.

Tundes kindlat majanduslikku pinda jalge all ei ole nüüdisaja eesti kirjanik enam säärane rahulolematu ja vinguv olend, opositsioonitegija ja pahempoolse kallakuga ideemees, sapivalaja, nagu ta oli seda 20 aastat tagasi ja varem. Opositsiooni tegemine oleks talle nüüd kahjulik. Ta ei tee seda embkumb kas taktilistel või maailmavaatelistel põhjustel.

Eesti kirjanikkond on tänapäeval seega palju alalhoidlikumaks muutunud, kui ta oli enne iseseisvust ja iseseisvuse algusaastail. Radikaalselt ja liberaalselt häälstatud kirjanikke on nüüdisajal hoopis vähe, neid võib sõrmedel loendada, kes oleksid oma meelsuselt opositsionäärid, keda kannaks rahulolematuse psühholoogia kehtiva elustiili ja mentaliteedi suhtes.

Hoopis teisiti oli see kõik alles poolteistkümmend aastat tagasi. Kui „Taraapiita“ päevil 1922 süüdistati eesti kirjanikke sõbrustamises kommunismiga, siis vastas Quasimodo kirjanikkude nimel nimetatud ajakirja 2. numbris süüdistajale järgmist: „Kui on võitlus ideaalsema Eesti, kõrgema rahvusliku kultuuri, vabama ühiskonna ja isiku eest kommunistlik — siis ei karda me olla kommunistid! Kui eelarvusetu ümbruse ja olude arvustus ning agitatsioon kõrgema rahvusliku ja yldinimliku kultuuri hääks kommunistlik — siis nimetage meid kõigi jumalate nimel kommunistideks.“ Nii kõneldi 17 aastat tagasi. Aga nüüd? Nüüd on Eestis tekkimas kirjanikutüüp, kes on valmis produtseerima suurima rahuga

tellitud kirjandust. See tüüp on õieti juba tekkinud, sest ega muidu ei oleks meil tellitud ja suunatud kirjandust olemas.

Majanduslikku hüvaolu ja jõukust näib tänapäeval üks osa eesti kirjanikke oskavat kõrgemalt hinnata kui loomingu väärtust ja meelsust ning ideelist sisu. Selle majandusliku jõukuse mentaliteediga käsikäes arenevad tihti ärimeelsus ja tõusiklik elustiil. Eriti viimasel ajal näib ärimeelsus meie kirjanduselus õige tähtsat osa etendavat. Kui seni kehtis olukord, et need kirjanikud, kellel oli kindel tasuline amet ja koht, ei saanud Kultuurkapitalist toetust, siis nüüd näib see kaunis komme moest ära minevat. Nagu kuuldub, tahetavat panna kehtima kord, et kirjaniku majanduslikku seisukorda ei arvestata toetuse määramisel. Olgu kirjanik kui rikas tahes või olgu tal kas või mitu sissetulekuallikat ja kohta, Kultuurkapitalist peab ta ikkagi toetust saama. Ühe sõnaga, peab hakkama kehtima moraal, et kellel on, sellele peab veelgi antama. Kevadel võidi lugeda „Päevalehest“, et Tallinna kirjanikud näiteks on ennast osanud nii hästi sisse seada, et neist 98% on kindlatel teenistuskohadel. See kõik tõstab iseteadvust ja arendab rahulolu meelsust kehtiva olukorraga, olgu see nii hea või halb kui tahes. Kui vähe oli seda rahulolu omal ajal näiteks Juhan Liivil ja E. Vildel. Jah, see on ikka üks tark tõde, et tee inimene jõukaks, siis jääb ta kohe vait ega tee enam opositsiooni.

Kirjanduslikku kõrgpoliitikat ajab kirjanike eeskujul tänapäeval ka kirjastaja. Ta ei ole nüüd väike- vaid suurärimees, olles enamasti ka trükikoja omanik ja raamatukaupmees. Riiklik iseseisvus ja omariiklus on eesti kirjastajale hoopis avaramad teovõimalused loonud, kui need olid enne iseseisvust. Nagu kirjanikki nii ka kirjastaja pretendeerib riiklikule toetusele ükskõik mis kujul. Tänapäeval ei taheta midagi riskantsemat enam teostada oma kapitaliga, vaid ikka riigi abiga. Riik peab raha andma ja riik peab aitama raamatuid realiseerida. Kuid riik nõuab ka vastutasu. Kui kirjastaja tahab toetust saada, peab ta oma purjed riigivõimu soovide kohaselt seadma ja võtma omaks riigivõimu kirjastuspoliitika, tema soovid ja veendumused, ühe sõnaga, muutuma sisult riiklikuks kirjastuseks, ajama ametlikku kirjanduspoliitikat, nagu see toimub igal pool autoritarsetes riikides ja ka Venemaal. Kes nüüd sellest küsib, et ametlik kirjanduspoliitika ei soodusta enam vaba vaimse loomingu arengut. Ses suhtes ollakse nüüd Eestiski juba mõnda aega mõne suure naaberriigi eeskujul teel.

Mis riikliku toetuse juures veel eriti paha on, siis on need inetud intriigid ja lubamatud võtted, mida kirjastajad tarvitavad võitluses kroonu toetuse pärast. Ses suhtes on õhk meie kirjastuste omavahelistes võitlustes hoopis mürgistatud. Kirjastajate ja raamatukauplejate ühingud, mis loodi mõni aeg tagasi kirjastuselu reguleerimiseks ja korrastamiseks, süvendavad neid intriige mõnes suhtes veel koguni. Edasi tuleb meie tänapäeva kirjastuspoliitikale seda etteheitkeks lugeda, et teoste valiku sõel kirjastamiseks ei ole küllalt tihe, mida loeti etteheitkeks ka 50 aastat tagasi. Lastakse äri huvides läbi ja ujutatakse raamatuturg üle raamatutega, mida ei ole kellelegi tarvis, veel rohkem — mis on otse kahjulikud. Raamatute turulesaatmine toimub tihti hirmsa kiirusega, nii et ei kirjanikel ega tõlkijail ole enam aega korralikult oma tööd teha. Kõiges selles ei ole niipalju süüdi tänapäeval autor ja tõlkija, kui just kirjastaja. Ses suhtes on lugu ümberpöörduvalt võrreldes olukorraga 50 aastat tagasi. Siis

otsis ja ajas autor kirjastajat taga, nüüd peab kirjastaja jahti autori peale. Kuid sellest hoolimata esineb ekspluateeritava osas autor, eriti tõlkija.

Võimsaks teguriks on tänapäeval kirjastaja käes üks tähtis suurus, see on agent. Agent on kirjastajale tänapäeval samas mõttes ülivajaline jõud, kui 50 aastat tagasi oli seda laadakaupmees. Agentlusesüsteemi vastu iseenesest ei saaks rääkida, kui see oleks korraldatud nagu vajalik, kõigepealt asja huvides. Kuid sel kujul, kui ta meil praegu esineb, tuleb sellesse igatahes eitavalt suhtuda. Praegu kujuneb olukord nii, nagu see toimus 50 aastat tagasi, et mitte nii palju hea raamat ei lähe rahva sekka, kui kahtlase väärtusega teos kirjastaja ja agendi äriartiklina. Agendid veavad väga tihti ostja lihtsalt sisse ja ekspluateerivad teda halastamatult. Asjatundmatu ostja usalduse kuritarvitamine on viimaseil aastail eriti moodi läinud. Agent eelistab loomulikult vaid neid raamatuid, millele ta saab suuremad %%. Need protsendid on tõusnud aga, nagu teame, kuni 30 raamatu kaanehinnast. Samal ajal võib autor saada sellest samast kaanehinnast maksimaalselt 15%. Ja suuri %% antakse agentidele sageli just sisuliselt küsitava väärtusega raamatute eest. Nii on kujunenud agentide-süsteemi tõttu siis säärane olukord, et mitte ostja ja lugeja ei saa valida endale raamatut, vaid selle valib temale agent, kes on ju vaid oma huvide eest väljas. Säärase levikuvüüsi kurvad ja laostavad tagajärjed annavad ennast tunda eriti väheteadlikkude ostjate juures. Nii esineb siis tänapäeval seesama ostja sissevedamine, mis esines 50 aastat tagasi, ainult selle vahega, et laadakaupmees täitis siis agendi aset.

Hoopis laostavalt mõjub agentluse-süsteem aga raamatukauplejatesse, ruineerides neid peaaegu täiesti. Kui agentluse-süsteem meil veel edasi süveneb, siis sureb raamatukaupmees kui niisugune hoopis välja. Raamatukaupmeeste seisuse väljasuremisele aitab kaasa omajagu ka kirjastuste poolt süstemaatiliselt organiseeritav teoste ettetellimise süsteem seeriaste kaupade ja odavate raamatunädalate korraldamine, mis raamatuturu ja hindade stabiilsuse hoopis ära rikuvad. Seetõttu ei jää raamatukaupmehele muud üle kui pood kinni panna ja teisele alale siirduda.

Võrdlemisi hästi on tänapäeval osanud majanduslikult end sisse seada trükikoja omanik. Tema tuleb omaga hästi läbi. Kuid mida kindlam on tema majanduslik hüvaolu, seda vähem huvitab teda raamatu trükitehnilise külje eest hoolitsemine ja selle taseme tõstmine. Meie raamatu trükitehniline tase ei ole kuigi kõrge. Siin valitseb suur monotoonus ja tihti ka maitsepuudus. Selle eest ei ole muidugi vastutav mitte üksnes trükkiija, vaid ka kirjastaja.

Hoopis viletsas ja otse haletsemisväärses seisukorras meie raamatu ja kirjanduse loomises on nii tähtis kaastööline, kui on seda keeleline korrektor. Tema töö raskus ja vastutavus on suur, kuid tasuvus väga väikene. Millal küll nende hääl hakkab kuuldavale tulema meie kirjandusele ja -poliitika üldises kooris! Millal küll keeleline korrektor hakkab saama pälvitud töötasu!

Mida ette heita meie tänapäeva arvustajale? Kas erapoolikust ja erakondlikkust? Jah, aga mitte säärases ulatuses kui 50 aastat tagasi. Tõtt öelda, arvustus ei saagi täiesti erapooletu ja erakondluseta olla. See peitub juba arvustuse iseloomus ja olemuses, et ta peab olema teataval määral erapoolik ja erakondlik. Sest kus on rinded ja erakonnad, ning

need on ja jäävad alati olevaks, seal jääb teatava määrami erapoolikuks ja erakondlikuks ka arvustus.

Kui tänapäeva arvustajale siiski mõnda erilist soovi esitada, siis seda, et ta oleks siiram, et ta vähem keerutaks, et ta vähem räägiks, rohkem aga ütleks, et ta arvustatava teose väärtustaseme selgesti ära määraks, mitte aga küsimust ebamääraseks ei jätaks. Ja edasi — ärgu ta olgu liiga maias sellele kohe kätte maksma, kellega tal mõned arved on õiendada.

Aga mis arvustajagi peab tegema, eks temagi ole mõnikord sõltuv kroonu mentaliteedist, eks temagi pea valvel olema oma koha ja leiva pärast.

Ja lõpuks lugeja. Tema pärast öeldakse ju kirjandust tehtavatki ja tema pärast kogu seda kirjanduselu arendatavatki. Temal peaks ju seetõttu siis see kõige viimane sõna ütelda olema. Tema juurde peaksid ju kõik niidid viimaks kokku jooksuma. Sest kõik oleneb ju lõpuks sellest, kas lugeja raamatut ostab ja loeb. Kui tema enam ei osta ega loe, siis on kõik kirjanduse ja kirjanduspoliitika asjamehed kohe omaga kuival. Siis auraks ära kogu kirjandus. Lugeja võitmise pärast ju toimuvad kõik omavahelised võitlused ja intriigid.

See kõik ju peab nii olema, kuid lõpuks on kirjanduse ostjal ja lugejal ometi kõige vähem võimalik oma sõna ütelda kirjanduselus ja kirjanduspoliitikas. Mitte tema ei ole see, kes otsustab ja suuna määrab kirjanduselus ja selle arendamises. Mitte tema ei tee, mis ta tahab, vaid temaga tehakse, mis tahetakse. Temal ei ole midagi ütelda ei teose kirjutamise, trükkimise ega levitamise kohta. Temal ei jää tegelikult muud üle, kui ostku raamat ja lugegu. Mis aitab näiteks lugeja protest selle vastu, et eesti raamat on rahva majanduslikku kandejõudu arvestades kallid! Eks ole ostjate poolt küllalt eriti raamatu suhtelist kallidust alla kriipsutatud ja isegi sellekohaseid proteste avaldatud. Aga kes neid kuuleb?

Või edasi. Kas on ostja ja lugeja kunagi suutnud mõjutada, et raamatute väärtustase tõuseks. Ei, tema ei saa kusagil kaasa rääkida ega oma mõju maksma panna. Siin ei aita ükski abinõu. Ainuke, mis lugeja ja ostja kaalu aitaks tõsta, oleks, et ta teadlikumaks muutuks, eriti laiem mass, raamatute väärtuse suhtes. Rahva silmaring peab laienema ja haridustase tõusma. Ainult see tõstaks lugeja erikaalu meie kirjanduspoliitilises elus, kui ta muutuks rohkem harituks ja teadlikuks raamatute väärtustasemest. Siis ei saa temale prügi silma pilduda. Siis muutuks tema alles mõjuvaks teguriks meie kirjanduselus ja kirjanduspoliitikas.

Lugeja teadlikuks kasvatamiseks raamatute väärtuse alal on raamatukoguhoidjail suur ülesanne täita. Nemad peaksid esinema pioneeri-dena meie kirjanduskultuuri tõstmisel ja meie kirjanduselu tervendamisel. Nemad peaksid meilgi muutuma sääraseiks tegureiks kirjanduspoliitika kujundamisel, kui olid ja on seda raamatukoguhoidjad Inglismaal, kus nad on õieti kirjanduselu peasuuna näitajad. Lugeja ja raamatukoguhoidja huvid ja taotlused peaksid ses suhtes kokku langema ja nemad peaksid külge-külje kõrval võitlema kirjandusliku ja teadusliku loomingu väärtustaseme tõusu viljeldamisel. Kui nemad on teadlikud raamatute väärtusest, siis võivad nad alati otsustava sõna ütelda. Ja see sõna mõjub, selles ei ole mingit kahtlust.

J. Roos.

SISEPOLIITILINE RINGVAADE

KIRIKU KRIISI LAHENDAMISKATSEID.

Kui kirikuorganite tegevuse lõpetamisega 14. sept. s. a. määrati kiriku hooldajaks Jõhvi koguduse senine õpetaja Jaak Varik, siis tekkis meie seltskonnas ja avalikus arvamises põhjendatud kahtlus, kas hooldaja isik, kes kirikutegelaste peres oli tuntud konservatiivsete tõekspidamistega vaimulikuna ja kelle nimi viimasel ajal laiemalt tuttavaks sai endise piiskopi ägedaima ründajana — on suuteline meie kirikuelu vastu viima rahunemisele ja seniste lõhede kaotamisele. Viimased nädalad on tõendanud, et tekkinud kahtlused hooldaja poolt astunud sammudes kinnitamist leidsid. Hooldaja esimeseks tähtsamaks sammuks oli hooldamiskoogu kujundamine, mille koosseisu kutsuti need kirikuõpetajad, kes seisid senise piiskopi lahkumist nõudva aktsiooni eesotsas. Erapooletute kirikutegelaste kaasatõmbamise vastu ei osutanud aga hooldaja mingit huvi. Nii jäeti kiriku hooldamiskoogust eemale mitte ainult senise piiskopi pooldajad, vaid ka need kirikumehed, kes seisid tahtlikult eemal valitsevaist kirikutülidest.

Teiseks hooldaja tegevusavalduseks, mis äratas võõrastust laiemais ringkonnas — oli saksa soost pastorite lahkumisega tekkinud vakantsete kohtade täitmine. Keh-tiva korra kohaselt korraldab praostkondades vakantsete kohtade teenimist kohalik praost. Hooldaja on aga sellest põhimääruste paragrahvist (põhim. § 163, p. 16) lihtsalt mööda läinud, määrates vabanenud õpetajakohtadele asetäitjad ise, kus-juures kohatäitjaks on esmajärjekorras määratud isikud, kes kuulusid omaaegsesse piiskopivastaste leeri. Asjaomaseis ringkonnas kinnitatakse, et selles sümptomaatilises talitusviisis võib märkida vaid kolme erandit, kus hooldaja on püüdnud määrata vabanenud õpetajakohale ka endise piiskopi poolehoidjaid. Sealjuures avaldunud aga ilme tahe, püüda neid „tõlnereid“ provintsi määramisega eemaldada Tallinnast kui kirikuelu juhtivast keskusest.

On arusaadav, et sellise talitusviisi juures on hooldaja tegevuse vastu asunud arvustavale seisukohale isegi need ringkonnad, kes seni lootsid, et hooldaja isik on suuteline kaasa aitama meie kirikuelu rahunemiseks ja tekkinud kriisi pehmen-damiseks.

Samal ajal aga seisame tööga ees, et 30-ne saksa soost ja kadakaverd pastori lahkumisega on kokku kuivanud endise piiskopi ründajate pere, nii et ajakirjan-duses ironiseeritakse juba põhjusega, et „kui see nii edasi kestab, siis jääb sellest voolust järele vaid hoolduskoogu“. Sellejuures on aga järsult suure-nenud nende vaimulikkude ametikandjate rinne, kes on pettunud hooldaja isikus ja nõuavad hooldamise lõpeta-mist kiirendatud korras. Kui 30. oktoobril peeti hooldaja juures praost-ite nõupidamine, siis ilmnis seal, et praostite rõhuv enamik pooldab kiriku hool-damise peatset lõpetamist. Samuti asus praostite enamik seisukohale, et kiriku põhi-määruste muutmine toimugu kiriku oma organite, s. o. konsistooriumi ja kiriku-kogu poolt. Praostite nõupidamise mõtteavaldustest selgus, et põhimääruste muut-mise teostamisel hooldaja initsiatiivil kardetakse kiriku omavalitsemise õiguste kär-pimise kõrval õige suurel määral just seda, et muudatuste väljatöötamisega hooldaja poolt pääseb tooniandvalt mõjule „ühe mehe tahtmine, kes kehastab eneses piiskopi, konsistooriumi ja kirikukogu võimuküllust ja kelle senine tegevus on langenud

terava arvustamise alla“. Seega tuleb praostite nõupidamise seisukohti võtta umb-
usalduse avaldamisena hooldaja isikule ja senisele tegevusele.

Ka 8. oktoobril Tallinnas peetud kirikuõpetajate koosolek ei toonud mingit
lähemat selgust kirikukriisi lahendamise suunas. Kirikuõpetajaid ei lastud võtta seisu-
kohta kirikuelu akuutsete päevaküsimuste kohta, sest hooldaja rõhutas juba ava-
sõnas, et koosolek polevatki otsusevõimeline, kuna „ta oli mõeldud ainult nõu-
pidamiskoosolekuna kiriku ametikandjate vahel“. Et aga koosolek lõpetati ilma
läbirääkimisteta, siis ei kujunenud see koosolek tegelikult ka nõupidamiskoos-
olekuks, vaid mingiks üleriiklikuks kokkutulekuks, kus kokkutulejate ülesandeks
jäi vaid ettekantud referaatide ärakuulamine. Küll äratas aga see koosolek laiemas
üldsuses tähelepanu selles mõttes, et hooldaja poolt kokkukutsutud koosolekul
esines referendina meie lugupeetavamaid usuteadlasi prof. J. Kõpp. Kas selle
üldtunnustatud usuteadlase osavõtt kirikuõpetajate koosolekust on seoses piiskopi-
kandidaadi päevakorrale kerkimisega, või on J. Kõpu kaasalöömine seletatav selle
kvalifitseeritud usumehe tavalise lojaalsuse ja sallivusega erinevate voolude ja tõeks-
pidamiste suhtes, selle kohta annab vastuse lähem tulevik. Meie kiriku enda elu-
huvides aga seisab, et praegune hooldamisaeag võimalikult kiiresti lõpeks ja kirik
oma enesekorraldamise tööd saaks jätkata omaenda valitud organite kaudu.

Juh. Vd.

RIIGIKOGU KOKKUASTUMINE JA UUS VALITSUS.

Riigikogu sügisese istungjärgu algus 10. oktoobril s. a. toimus tänavu mitmeti
erinevais oludes. Äsjane välispoliitiline pinevus hõljus veel selle gootistiilse maja
võlvide kohal ja kajastus rahvasaadikute meeoleludes. Sellest siis tuligi, et meie
kodanikkonnas ja avalikus arvamises ei osutatud rahvaesinduse kokkuastumisele
seda tähelepanu, mis olnuks mõeldav normaaloludes. Samal ajal oli aga uue valit-
suse moodustamise mõte käiku lastud juba mõned head päevad enne istungjärgu
algust. Ent vaatamata sellele ja erakordsele poliitilisele olundile ei läinud uue valit-
suse moodustamine kaugeltki nii libedasti, kui seda võis eeldada muutunud olude
tagapõhjal. Enam kui nädal aega kulus valitsuse moodustamiseks ja alles 12. oktoob-
ril jõuti nii kaugele, et uus valitsus asus oma ülesannete täitmisele Vabariigi Presi-
dendi kinnitusel.

Tähtsama muudatusena uue valitsuse koosseisus tuleb märkida isikute vahe-
tust peaministri toolil. K. Eenpalu pidi oma koha loovutama senisele Riigivolikogu
esimehele prof. J. Uluotsale. Välisministri toolile tuli Riigivolikogu demokraatliku
opositsiooni tiiva esindaja prof. J. Piibu isikus, sõjaministrit kindral P. Lille asen-
das senine kindralstaabi ülem N. Reek, haridusministrina asus uute ülesannete
täitmisele senine Tehnika Instituudi rektor prof. P. Kogermann, kuna siseminister
Veermäe pidi teed andma A. Jürimale, kes seni oli tegev olnud Põllutöökoja esi-
mehena ja mitme tööstus- ning äriettevõtte juhina. Kohtu-, sotsiaal-, teede-, põllu-
töö-, propaganda- ja majandusministeeriumi etteotsa jäid endise valitsuse ministrid.
Teostunud verevärskendusprotsessis on märkimisväärne, et uue valitsuse koosseisu
kuulub kolm ülikooli õppejõudu-professorit, neist kaks on vanad poliitikategelased,
kuna kolmas on poliitiliselt valge leht.

Uue valitsuse moodustamisega kaasaskäivalt teostusid muudatused ka Riigi-
volikogu juhatuses. 17. oktoobril peetud koosolekul valiti Riigivolikogu esimeheks
O. Pukk, kes varemalt kaasa töötanud mitme riigikogu koosseisus Saaremaa rahva-
saadikuna, kuuludes poliitiliselt põllumeestekogude ridadesse. 18. oktoobril valiti
Riigivolikogu teiseks abiesimeheks omaaegne asunikkuude koonduse tegelane ja vii-

mase riigikogu esimees R. Penno. Seega oli sild ehitatud üle kuristiku, mis lahutas Riigivolikogu enamikku kodanlikust opositsioonitiivast.

Neljapäeval, 18. oktoobril s. a. esines peaminister prof. J. Uluots riigikogus teadaandega Vabariigi Valitsuse töösuundadest ja ülesannetest. Esitatud töölkava sisaldas valitsusdeklaratsioonide tavaliste, trafareetsete programmipunktide kõrval ka mõningaid olulisi erinevusi eelmise valitsuse deklaratsioonist. Kui peaminister deklareeris, et

„on püütud koondada vastutavale koostööle kõiki voolusid, mis esinevad Eesti rahvaesinduses. See püüd on võimalikus ulatuses teostunud. Kui mõni ringkond on jäänud valitsusest eemale, valitsuse koostaja tahtest sõltumata, siiski sellele vaatamata püütakse sisult teostada ja jätkata kogu rahva ühendamise suunda... Vabariigi valitsus püüab omalt poolt soodustada ühtehoiu tunde süvendamist, p e h m e n d a d a v a s t u o l u s i d ning luua leplikku koostöö taht kõigi riiklikult hingestatud kodanike ja nende gruppide vahel...“

siis selle mõtteavalduse siiruses ei tarvitse kahelda. See ei olnud enam varemaste aastate paljukorrutatud jutt rahvuslikust üksmeelest ja uuestisünnist, vaid see oli mehe tõetunnetus, kes nägi rasket vaeva uue valitsuse moodustamisega ning koalitsiooni laiendamise katsetega seinast seinast. Ja kui uue valitsuse juht rõhutas oma edasises ettekandes, et

„Rahvast ei saa jätta kõrvalt pealtvaatajaks, vaid rahva isetegevusele tuleb aidata kaasa, sest praegusel ajal ka ühiskonnal on täita suured ülesanded...“

siis seda mõttekäiku tuleb aina tervitada, sest rahvas on „vaikiva oleku“ taustal juba küllalt kaua pidanud etendama kõrvaltvaataja osa. Poliitilise kaasakõnlemise võimaluse puudumine mõjub aga pikapeale nürstavalt rahva poliitilisele teotahtele ja rahvuslikule enda alalhoiu vaistule, nagu see nähe juba osaliselt ilmes möödunud omavalitsuse valimistel, millest kohati oli osavõtt tähelepandavalt leige.

Ka Riiginõukogu koosolekul 19. oktoobril s. a. äratas tähelepanu ühe riiginõukogu liikme avaldus, et valitsuse muudatus oli esile kutsutud sellest, et põhi-seadust oli meil rakendatud selles suunas, „mis meie kodanikkude enamikule vastumeelt oli“. Samalt kõnetoolilt avaldati ka uuele siseministrile soovi, „et ta oma sisepoliitilise töö juhtimisel to i m i k s d e m o k r a a t l i k u m a l t kui seda Vabariigi Põhiseaduse teostamisel on viimasel ajal viimase siseministri juures näha võidud“. Need mõttekäigud on sümptomaatilised ja lubavad oodata lahedamaid tuuli rahva poliitiliste eneseavalduste korraldamisel. Rahva poliitiliste eneseavalduste avardamine osutub aga väikerahva oludes juba selles mõttes vajaliseks, et siin ei saa imet teha laiade hulkade elatusstandardi ulatusliku tõusuga, sest piiratud riigikassa ressursid ja kitsad majanduslikud dimensioonid seavad siin ette oma kindlad piirid, vaid väikerahvast seovad omariiklusega need endaavaldamisvõimalused, mis lubavad teda korraldada oma poliitilist, majanduslikku ja kultuurilist arengut o m a e n d a v a b a l t a h t e l, õieti suunatud riigikodanliku kasvatustöö raamides.

Juh. Vd.

OMAAVALITSUSE VALIMISED.

K. a. 15. ja 16. oktoobril toimunud linna- ja vallaomavalitsuste esinduskogude valimised äratasid tähelepanu juba selles mõttes, et need olid uue omavalitsuse seaduse kehtimapaneku järele esimesed omavalitsuste esinduskogude valimised, mis teostati uues õhkonnas, sest uue omavalitsuste seadusega on esinduskogude võimu-

piire ja kaasakõnelemise õigust omavalitsuse asjade otsustamisel tunduvalt piiratud. Valimistulemuste selgumisel ilmnis, et hääleõiguslike kodanike osavõtu protsent kõikus väga laiades piirides. Ulatudes kohati ligi 90%, langes see teisel 27%. Tähelepandavalt leige oli valimistest osavõtt meie suuremais linnades Tallinnas ja Tartus. Nii valis Tallinnas vaid 33,3% hääleõiguslikest kodanikest. Väike oli osavõtu protsent ka kohati provintsis.

Samal ajal äratas tähelepanu, et suuremais linnades eesotsas Tallinnaga said rahvusliku ühisrindede (end. rahvarinde) mehed kõvasti lüüa, kuna valimistel triumfeeris demokraatlik blokk, mille koosseisus oli rohkesti endisi sotsialiste. Seega muutusid meie suuremate linnade omavalitsuste esinduskogud oma koosseisult võrdlemisi pahempoolseks. Toodust järeldub, et tööliskond ja üks osa haritlaskonnast lõi aktiivselt kaasa valimistel, kuna kodanlikud kihid ja suur osa haritlaskonnast jäi valimiste suhtes apaatiliseks ja passiivseks.

Kui nüüd küsida, mida on tingitud leige osavõtt omavalitsuste volikogude valimistest, siis vastata sellele pole kerge. Üheks põhjuseks, mis kutsus esile ükskõikse suhtumise käimasolevasse valimistesse, oli selleaegne välispoliitiline pinevus, mis koondas peatähelepanu endale. Teise põhjusena tuleb märkida suuremate linnade elanikkonna indiferentset suhtumist kommunaalüksustesse. Kolmanda põhjusena ei jätnud aga oma mõju avaldamata enam kui viis aastat kestnud vaikiv olek poliitilisel rindel, mis on teinud apaatseks endised mõtlevad poliitilised ringid, uinutanud poliitilist eneseavaldamistahet ja aidanud teatud piirides kaasa ka käega löömise meeoleolu süvendamisele. Selles suunas on omajagu kaasa mõjunud ka kehetime pandud omavalitsuse seadus, mis on sisendanud valijaskonna teadlikumale elemendile veende, et volikogude tähtsus omavalitsuse asjade juhtimisel on võrdlemisi väike. Neilt lähtekohtadelt on arusaadav, et hiljutisel Riigivolikogu koosolekul võeti rahvaesindajate poolt kõne alla omavalitsuse seaduse muutmise küsimus.

Juh. Vd.

KAITSESEISUKORRA PIKENDAMINE.

26. oktoobril peetud Riigikogu üldkoosoleku tähtsamaks päevakorra punktiks oli kaitseseisukorra pikendamise küsimus. See on päevakorra punkt, mille arutamise vastu rahvaesindus alati suurt huvi tunneb, sest siin on tegemist kodanikkude õiguste ja poliitiliste endaavalduste kitsendamise küsimusega. Ent siin avaneb ühtlasi ka soodus võimalus valitsuse poliitilise suuna arvustamiseks ja aknast välja kõnelemiseks. Tuleb aga kohe ütelda, et äsjased kaitseseisukorra vaidlused olid kaotanud palju oma tavalisest hoogsusest. Küll võtsid järjekorras sõna neli sotsialistlikku rahvasaadikut, alates värskelt Riigivolikogu liikme A. Jõeääriga ja lõpetades Leopold Johansoniga, kuid need sõnavõtted olid ilmselt määratud rohkem oma valijaskonnale kui üldpoliitilise olundi muutmise tahte.

Neist sõnavõttudest äratas oma siirameelsusega tähelepanu riigivolikogu liikme L. Johanson *sõnavõtt*, kes *asjalikult naelutas kinni kaitseseisukorrast tingitud ebamugavused tegelikus elus, juhtides selle kõrval ühtlasi tähelepanu neile omariikluse väärtustele, mis peavad ühteviisi kallid olema kõigile ja seisma väljaspool võitlust. Nende tähistena märkis kõneleja omariikluse kindlustamist, rahva iseolemist ja omakultuuri, mis on asendamatud väärtused igale eestlasele.*

Peale sotsialistlike kõnelejate võttis kaitseseisukorra arvustamiseks sõna rvk. O. Lövi, kuid see sõnavõtt oli rohkem „sport spordi pärast“ ja kujunes viimseks jumalaga jätvaks kabjahoobiks lahkunud valitsusjuhile.

Peaministri J. Uluotsa sõnavõtt äratas tähelepanu oma lepitava tooniga ja ilmse tahtega erinevate voolude vastuolude pehmendamiseks ja kõigi omariiklikult mõtlevate rühmitiste ja kodanike kihtide kaasatõmbamiseks. Kui peaminister rõhutas, et tema arvates „kaitseeseisukord ei ole mitte see õiguslik vorm, milles rahva ja riigi elu harilikult peab reguleerimist leidma,“ siis avaldus selles mõttekäigus ilmne erinevus endise peaministri tõekspidamistest, kes käsitles kaitseeseisukorda kui universaalset valitsemisvahendit, püüdes ka normaalaja seadusandlust kohaldada kaitseeseisukorra normidele.

Rahvaesindus võttis peaministri kinnituse vastu suure rahuldustundega, olles täiel veendumusel, et kaitseeseisukorra pikendamise kirjutab ette praegune erakordne sise- ja välispoliitiline olund. Selles küsimuses võttis veel sõna Jaan Tõnisson, kes suhtus suure usaldusega uue peaministri kinnitustesse kaitseeseisukorra vahendite ettevaatliku, lojaalse ja õiglase kasutamise suhtes.

Juh. Vd.

SAKSLASTE LAHKUMINE.

Kui oktoobri alul avaldas Saksa riigi kõikvõimas juht üleskutse balti saksa rahvakännu võsude tagasikutsumise kohta, siis äratas see kutse laialdast vastukõla meie kodanikkonnas. Eesti rahva rõhuv enamik võttis selle omaaegse orduriigi viimsete jäänuete koristamissoovi vastu suure rahuldustundega, sest omariikluse kahekümneaastased kogemused tõendasid, et kooselu kohaliku saksa vähemikuga osutub küllaltki raskeks mõlemale poolele ja oleks asjatu unistus oodata sellelt vähemikult kõigekülgselt lojaalset suhtumist Eesti riikluse ja enamusrahvusse. Teisest küljest tekitas aga võõra riigipea kutse suurt kihinat-kahinat meie kadakate leeris ja kui 15. oktoobril kirjutati alla vastav kokkulepe Eesti ja Saksa riigi esindajate vahel ning algas kohalike sakslaste lahkumine, siis tuli hõõruda imestuses silmi tõsiasi nägemisel — kes kõik avaldasid soovi Eesti kodakondsuse tolmu maha raputamiseks oma jalult. Et kohalike sakslaste lahkumisega äraminejate esimestes ridades seisis kolmkümmend pastorit eesotsas okupatsiooniaegse tegelase Martin Nurmega, selles polnud midagi ootamatut, sest mis tähendab üks kogudusele antud truudusevanne inimesele, kelle meeled ja mõtted on ammugi mujal. Jääb vaid märkida, et nende vaimulikkude ametikandjate lahkumisega kuivas äärmuseni kokku endise piiskopi ründajate pere. Kui aga lahkujatega liitus rida kõrgemaid sõjaväelasi, ametnikke ja niisugune verelt põline eestlane, nagu oli seda Paide linnapea ja Isamaaliidu esimees Pärli, siis hõõrusid paljud hämmastuses silmi, sest kõik need inimesed ju olid andnud oma truudusevande Eesti riigile.

Sellest tõsiasiast tuleb teha omad järeldused. Kui antud truudusevannet võidakse nii kergekäeliselt hüljata ja hõlmad vöö vahele pista esimese välismõjutuse meelitusel, siis on siin tegemist tüüpilise kohasoojendaja palgasõduri hingeeluga, kellele omariikluse väärtused on igal ajal vahetatavad kõliseva kulla ja meelitavate tulevikväljavaadete vastu, ja kes ei tunne mingit huvi isamaa teenimise ja oma kodumaa saatuse vastu. On arusaadav ilma pikemata, et sellised tõekspidamised tuleb meie kodanikkonnast välja juurida kiirendatud korras. Eriti on see nõue paikapidav juhtkonna suhtes. Selle nõude teostamine aga eeldab omakorda, et kohtade täitmisel ja juhtivate inimeste valikul tuleb teostada tugevamat selektsiooni. Kuidas seda teostada — jäägu asjaomaste asutiste otsustada.

Mis puutub kadakate lahkumisse, millise elemendi arv ületab tuhande piiri, siis pole põhjust nende lahkumise pärast südant valutada, vaid siin tuleb asuda

majandusministri seisukohale, et kellel meie kodanikuks olemine on vastumeelne või raske kanda — las minna. Et lahkujate hulgas on rohkesti nimede eestistajaid, ka selle üle pole põhjust imestada, sest kõige ideelisema liikumisega jookseb alati kaasas ka meeevooluline kaasajooksikute pere ja ka sellise elemendi eemaldamine tähendab meie rahvusliku organismi vähearvulisemaks, kuid seesmiselt homogeensemaks muutumist. Mida aga meil küll tuleb ka edaspidi arvestada, on asjaolu, et tuleb asuda järjekindlale ja visale võitlusele rahvusliku renegaatluse vastu, et tulevikus enam ei korduks uus aadrilaskmine rahvusorganismi kehale. Sel alal seisab kõigil rahvuslikult mõtlevail kodanikel ees suur ja järjekindel töö.

Juh. Vd.

KUNSTI PÄEVAMURED.

Äsjaseks uudiseks meie kujutava kunsti juhtimise ja toetamise poliitikas oli, et sihtkapitali juurde loodi preemiafond, kust raamatufondi eeskujul määratakse rahalisi auhindu kujutavaile kunstnikele nende loomingu eest. Vastava kodukorra kohaselt on preemiafondi eesmärgiks „silmapaistvate kõrge tasemega algupäraste kunstiteoste premeerimine, ergutades sellega kunstiloomingut ja propageerides kunstiväärtusi ning aidata seega kaasa meie kunstikultuuri arengule“. Samas kodukorras on fikseeritud paragrahv, mis määrab kindlaks, et „preemiaid võib määrata käesoleva kodukorra alusel kutseõiguslikele kunstnikele“. See kutseõiguslikkuse nõue kunstiteoste premeerimisel on äratanud teravat meelepaha ja võorastust asjaomastes ringides ja meie kunstihuvilises seltskonnas, sest kutseõiguslikkuse nõude rakendamisega lülitatakse preemiafondi toetussummadest eemale rida meie silmapaistvaimaid ja tunnustatuimaid kunstikke. Teatavasti loetakse meil kutseõiguslikeks ainult need kunstnikud, kes end Haridusministeeriumi Kutseoskuse Osakonnas on registreerinud. Et aga meie kunstnikkonna kaaluvamas osas valitseb arvamine, et kunstniku kvalifikatsiooni määrab tema kunstilooming, mitte aga mingi „paber“ või diplom, siis pole Haridusministeeriumis ennast registreerinud niisugused üldtunnustatud meistrid ja kunstnikud, nagu Tartu ülikooli audoktor A. Laikma, kunstiprofessorid N. Triik, A. Vabbe ja kunstnikud: Ed. Viiralt, J. Grünberg, Adamson-Eric, Juh. Nõmmik, K. Pärsimägi ja mitmed teised, kes oma teostega äratanud tähelepanu meie viimaseaegseil kunstinäitustel.

Samal ajal on aga ennast Haridusministeeriumis registreerinud ja seega ametlikult kunstnikeks tunnustatud mitukümmend isikut, kes üldse pole esinenud oma töödega meie omariiklusaegseil kunsti üldnäitustel või kelle tööd pole tavaliselt läbi pääsnud jury'de sõelast. Kui aga mõnel üldtunnustatud kunstnikul osutus vajaliseks ennast kunstnikuna registreerida asjaomase ministeeriumi juures, siis ei olnud see igakord kaugeliki mitte kerge, nagu seda tõendasid hiljutised kogemused Adamson-Eric'uga, kellele ei antud kunstniku kutseõigust. Säärane ebamäärane olukord on tekitanud palju paksu verd meie kunstnikkonnas, nagu see ilmus ka üleriiklikul kunstnike päeval, mis peeti Tallinnas 11. novembril s. a.

Kunstnike päeva tähtsamaks päevakorra punktiks oli kunstiajaloolase Alfred Vaga ettekanne iseseisvusaegse kunsti arengust ja kunstielu tänapäevast. Andes ülevaate meie kunsti arenemisjärgkudest iseseisvuse ajal, rõhutas kõneleja, et võr-

reldes teiste kunstialadega on meie kujutatav kunst jäänud vaeslapse ossa, sest peale iga-aastaste kunstinäituste korraldamise polevat siin midagi suudetud ära teha. Selle nähte põhjusena märkis referent asjaolu, et kunstnike asju ajavad ja juhivad võõrale alale kuuluvad isikud.

„Kõigis teistes sihtkapitali valitsustes juhivad seda vastavatel aladel tegutsevad inimesed, kirjanduse sihtkapitalis on kõik kirjanikud, näitekunstis tegelikud näitlejad jne. Aga kujutatava kunsti määratud koosseisus ei leidu tegelikke kunstnikke peale kahe, kes on pealegi valitud esinduskogu poolt“ — rõhutas referent.

Edasi märkis referent, et praegu ei olevat Haridusministeeriumi ametnike hulgas ühtki kunstiala tundvat isikut, nagu seda oli varematal aastatel. Hiljuti Haridusministeeriumi juurde asutatud kunstikomitees, kus on 7 liiget, on vaid 2 tegelikku kunstnikku, kuna ülejäänud 5 liiget on muudelt aladelt, kes otsustavad kunstiküsimuste üle.

Peatudes kunstnike kutseõiguse seadusel ja selle rakendamise viisidel tõi referent kurioosumina ette, et Tartu ülikooli poolt antud kahele vanemale kunstnikule audoktori tiitlid teenete eest kunsti alal, kuid neil meestel pole õigust tarvitada ja kanda kunstniku nime seni, kui nad pole Haridusministeeriumis registreeritud. Säärane pentsik lugu olevat ka nende kahe kunstnikuga, kes oma viljakal loomingu ja pedagoogilise töö eest on saanud professori tiitlid.

Kokkuvõttena esitas referent rea ettepanekuid, mis tuleks teha meie kunsti poliitika ja kunstielu korraldamise alal, nagu muuta kutseõiguse seadus, saata sihtkapitali valitsusse kõik tegevad kunstnikud, korraldada muuseumi küsimus, korraldada kõigis linnades ja suuremates keskustes kunsti ringreisi näitusi, et sellega kunsti rahvale lähemale viia, millega saaks ka ühtlasi parandada meie kunstnike rasket majanduslikku olukorda.

Sellega püstitati kunstnike päeval rida põhjanevaid ettepanekuid kunsti elu õigetessee rööpmetesse juhtimiseks. Kahjuks ei lasknud sihtkapitali valitsuse esimees neid ettepanekuid hääletamisele panna, kuigi päevakorras oli ette nähtud „kujunenud seisukohtade vastuvõtmine“.

Kunstnike päeva teiseks tähtsamaks üllatuseks päevakorrast kõrvale kaldumise kõrval olid: premeerimiskomisjoni otsused rahaliste auhindade määramise kohta. Komisjon, kelle koosseisu ei avaldatud, oli ettenähtud preemiasumma 2400 krooni — jaganud järgmiselt. Esimene preemia 800 kr. määrati kujur E. Jõesaarele, teine preemia, 700 kr. — maalija A. Johani, kolmas preemia, 500 kr. — maalija J. Greenberg, neljas preemia, 400 kr. — graafik Aino Bach. Äratab tähelepanu, et maalikunstnike ja graafikute hulgas sai kõrgema auhinna osaliseks maalija A. Johani, kelle viimane esinemine kunsti sihtkapitali sügisnäitusel sai eitava arvustuse osaliseks. Samal ajal jäid aga auhindamata meie ainus üleeuroopalise kuulsusega kunstnik Ed. Viiralt ja vanameister Kristjan Raud, kelledest viimane, vaatamata oma kõrgele eale, on viimasel ajal eriti intensiivselt töötanud, luues töid, mis jäävad raudvarana püsima meie kunsti varasalvedesse. Kahest viimati nimetatud kunstnikust ei saanud aga Ed. Viiralt kodukorra kohaselt premeerimisele tulla, sest temal puudub (sic!) kunstniku kutsetunnistus ja seega kutseõigus. Toodust selgub, millistele fantastilistele ummikradadele on triivimas meie kunsti poliitika juhtimine, kui seal hakatakse rakendama õndsa tsunftiaja nõudeid käsitöölise oskusvõimete määritlemiseks.

Juh. Vd.

MAJANDUSLIK RINGVAADE

LAHKUJATE MAAOMANDID.

Kohaliku saksa vähemiku lahkumisega kuulub likvideerimisele ka see süstee-
mikindel ja pidev töö, mis nende poolt tehtud „Bodenständigkeiti“ jalule seadmise
alal. See töö on seda tähelepanuväärem, et sakslastest põllupidajate üldarv on
võrdlemisi väike. Viimase rahvaloenduse andmeil elas maal vaid 2 702 sakslast,
milline arv moodustab vaid 0,3% maaelanike üldarvust. Sellejuures tuleb arvesse
võtta, et maal elavad sakslased ei kuulunud kaugeltki mitte kõik põllupidajate
perekondadesse, vaid nende hulgas leidis ka teiste kutsealade esindajaid. Mis puu-
tub sakslaste valduses olnud talundite üldarvusse, siis kahjuks puuduvad nende
kohta täpsed andmed. Umbkaudsete andmete järele on sakslaste valduses olnud
u. 300 talundit. See arv moodustab vaid väikese murdosa meie talundite üldarvust
(talundite üldarv 1939. a. põllumajandusloenduse andmeil 139 991). Kuid selle-
juures on märkimisväärne, et u. 60 neist talundeist kuulus majapidamiste hulka,
mille suurus kõikus 60—630 ha piirides. Seega on siis tegemist suurmaapidamis-
tega selle sõna otseses tähenduses. Kui nüüd pidada silmas, et suure osa mõisasüda-
mete juurde kuulusid ka piiritustööstused, mis kindlustasid nende põllupidamiste
tasuva majandamise, siis muutub arusaadavaks, et sakslaste majapidamiste majan-
duslik osatähtsus on mitmekordselt suurem nende arvulisest osast. Umbkaudsete
arvutuste järele peaks sakslaste valduses olnud põllumajandusliku maa-ala suurus
ulatuma 30 000 ha-ni, kusjuures suur, kui mitte suurem osa sellest maast kuulus
Virumaal elunevatele sakslastele.

Äratab tähelepanu, et kui maareformiga määrati „mõisasüdamete maksimaal-
seks suuruseks 50 ha ja ainult Vabariigi Valitsuse eriloal anti üksikuike, Vabadus-
sõjas erilisi teeneid osutunud isikuike suuremad maaomandid, siis 20 aasta jooksul
osutas meie saksa vähemik suurepäraselt oskust selle normi tõkke ületamiseks, luues
asundustalundite juurdeostuga suurmajapidamised, millede keskmine suurus kõi-
kus 200—300 ha piirides. Organiseeritud asundustegevuse ilme võttis „Boden-
ständigkeiti“ jaluleseadmine majanduskriisi aastail, millal sakslaste poolt püüti
kokku osta ka vanatalusid. Nii hakkas saksa asundusi tekkima ka provintsis
(näit. Kaarepere ümbruses Tartumaal) ja talundite kokkuostjaile ei näinud kapi-
taliküsimus mingit nimetamisväärset muret tekitavat. Nii libises vähehaaval vaba-
dussõjaaegsete sõdurite maa endiste suurmaapidajate kätte ja polnud sugugi
harukordsed need üksikjuhud, kus landesveeri sõjast osa võtnud eesti mees kündis
jälle moonakana „mõisa“ põllul. Endisel suurmaomanikul ei tulnud aga kunagi
puudust tädidest-onudest, täditütardest-onupoegadest, kelle nimele kinnistati juurde-
ostetud talud.

Nüüd on sellel protsessil lõpp ja meie seisame saksa vähemiku püüanduse
likvideerimise eel. Peremeheta jäänud majapidamised on enamikus üle antud
hooldajatele, kes majandavad neid seni, kui saksa usaldusvalitsus need üle võtab
ja likvideerima hakkab. Kõige selle juures on meil ähmaseks jäänud rida küsimusi.
Nii puudub meil seni lähem selgus, kust hankis meie saksa vähemik kapitali talun-
dite juurdeostuks ja majapidamiste intensiivseerimiseks. Kuulu järele olevat finant-
seerija osa etendanud üks kohalik suurpank, kel lähemad sidemed sellekohaste
välisasutistega.

Samal ajal ei tea meie ka lähemalt, kui suur oli „Eestimaa põllumajandusliku seltsi“ juures töötavate agronoomiliste nõuandjate osatähtsus ühiskondlik-agronoomilises nõuandetöös, võrreldes intensiivselt teostatud ühiskondlik-poliitilise „kasvatustööga“. Küll aga teame seda, et viimase paari aasta jooksul eriti intensiivselt teostatud „kasvatustöö“ tulemusena nii mõnedki Eesti omariiklusele lojaalselt suhtuvad saksa soost suurmaapidajad, kes olid pidanud tihedat sidet meie ühiskondlik-agronoomiliste organisatsioonidega, hakkasid viimastest üha enam ja enam võõrduma, koondudes hermeetiliselt välisideede ja oma rahvusgrupi ümber. Kõigi nende nähete lähem selgitamine kujuneb aga juba lähemas tulevikus ajaloolaste huvide valdkonda. Tavaline Eesti kodanik tunneb aga eelkõige huvi küsimuse vastu, kuidas toimub sakslastest maaomanikkude pärandi likvideerimine nii, et see ei kahjustaks Eesti majanduslikke huvisid. Siin aga kerkib esile kompleksne küsimus.

Esimene küsimus on — tõukarja kaasaviimise kaalutlus, mis üles tõstetud lahkuvate saksa maapidajate poolt. On kõneldud kuni 2000 tõulooma väljaviimise vajadusest. Pidades silmas meie rahvamajanduslikke huvisid, on arusaadav, et tõukarja massiline väljaviimine ei saa üldse kõne alla tulla, kuna see mõjuks vähendavalt meie põllumajanduslikule tootmisvõimele. Pealegi on siin tegemist tootmisvahenditega, mille väljaarendamiseks on soodsad majanduslikud eeldused loodud eesti ressursidega. Tõuseltsid on riigi abirahadega importinud välismaalt kalleid tõuloomi. Neid tõuloomi on oma karjade aretamiseks kasutanud ka saksa soost maapidajad. Noori tõuloomi on omakorda levitatud riigi abirahade arvel. Viimase kümne aasta jooksul on riigisummade toetusel eesti karjapidajate poolt ostetud sadu noori tõuloomi kohalike sakslaste paremaid karjadest. Sellega on meie sakslaste tõukarja aretamisel suurt ja otsustavat osa etendanud Eesti riigi ja rahva ressursid ja neid, eesti higi ja vaevaga loodud väärtusi mööda maailma laiailikanda oleks lubamatu Eesti rahvamajanduse huvide seisukohalt.

Teine küsimus, mida tuleb arvestada lahkunud sakslaste põllumajapidamiste likvideerimisel — on hooldamisküsimus. Teatavasti pidid need 64 majapidamist, millele suurus ületab 50 ha, minema Põllutöoministeeriumi hooldamisele. Tegelikult läks aga Põllutöoministeeriumi hooldamisele vaid 22 suurmajapidamist, kuna ülejäänud majapidamised anti endiste valdajate poolt üle eraisikuile. Nüüd aga seisab meie rahvamajanduse huvides, et neid eraisikuile üleantud majapidamisi vahepeal ära ei hooldataks, vaid et nad säilitataks tootmisvõimelistena. Siin kerkib üles hooldamise kontrolli küsimus, et vältida iga-suguseid üllatusi enne majapidamiste lõplikku likvideerimist. Meil on asjaomasel ministeeriumil oskuslik kaader, kes kõigiti oleks usaldusväärne asjatundliku ja erapooletu kontrolli teostamiseks. Jääks vaid soovida, et saksa usaldusvalitsusega leitaks kokkulepe, mis võimaldab Põllutöoministeeriumil kontrollivat pilku heita kõigile hooldusalustele majapidamistele.

Kolmas tähtsam küsimus, mida tuleks silmas pidada sakslaste maaomandite likvideerimisel — on nõue, et likvideeritavad majapidamised ei muutuks spekulatsiooni objektiks, vaid satuksid õigete pidajate kätte, kellel jätkub eeldusi neid otstarbekalt majandada. Meil on praegu järke ootamas 5 000—6 000 maasoovijat, sellepärast ei peaks erilisi raskusi valmistama ka uute peremeeste leidmine. Sotsiaalpoliitilised huvid, aga kirjutavad ette, et äsjaloodud suurmaapidamised tuleksid uuesti tükeldamisele, kuigi selle all võiks ajutiselt kannatada majapidamiste tootmisvõime. Et riik usaldus-

valitsuste poolt müügile lastavate majapidamiste suurema ostjana peaks esinema, näib vist möödapääsmatuks kujunevat, kuna muidu osutub raskeks kui mitte võimatuks spekulatsioonile vältimine majapidamiste ostu-müügi turul. Kõige selle juures kerkib omakorda esile kompleks küsimusi, nagu likvideeritavate majapidamiste võlgade koormise selgitamine, kandejõukohase tasu maksmine jne., kuid hea tahtmise juures on kõigi nende küsimuste nõuetekohane lahendamine teostatav.

Juh. Vd.

HINDADE KONTROLL.

Hindade reguleerimine ja hindade kontroll on sõjamajanduses küllalt niivõrd tähtsad tegurid, et neile tuleb majanduse riikliku reguleerimise sektoris pühendada väärilist tähelepanu. Eelmise Maailmasõja päevil lihtsast hangeldamise ja spekulatsioonile vastu võitlemisest on vahepeal mitmetes riikides välja kasvanud võrdlemisi üksikasjusse tungivad seadusenormid ja nende täideviimist on arendatud küllaltki kavakindlalt. Rääkimata Saksast, töötab meie naabril Lätis juba aastaid hindade inspektor. Ka meil oli vastav korraldus kriisiaastail (1932—1934) hindade komisjari näol olemas, kuigi ta ei küündinud oma organisatsiooni täiuslikkuses ega töötajajärgedes eelnimetatud maade tasemeni.

Uue sõja puhkemise järele on nüüd pea kõik maad, kes sõjast otseselt või kaudselt puudutatud, järk-järgult jälle sisse seadnud hindade reguleerimise ja kontrolli. Ei saa aga ütelda, et arvamused selle relva tõhususes sõjaraskuste vastu võitlemisel oleksid üksmeelsed. On isegi vastukäivaid arvamusi. Tuues näiteks Maailmasõjale järgnevat Saksamaad väidetakse, et just hindade tõusu liigse pidurdamise tagajärjel äriettevõtete substantsikaotused olid üheks põhjuseks, mis viisid selle maa majanduselu olulise tuuma nõrkemiseni. Teiselt poolt käsitletakse seda relva kui peamist inflatsiooni vastu võitlemise vahendit (vt. ka „Rahvaleht“ nr. 261, 6. nov. k. a.).

Laskumata üksikasjusse peame siiski nentima tõsiasja, et erakordsetel aegadel riigivõimul ei jää muud üle, kui peab ka hindade osas ohje pingutama, sest vahal hindade kujunemisel on erakordsetel aegadel suur kalduvus liikuda ülespoole rohkem, kui seda põhjustavad objektiivsed alused. Küsimus seisneb aga meetodites. Meil majandusministri poolt 14. sept. k. a. antud Toor- ja tarbeainete müügi ja hindade korraldamise määruse (RT 1939, 79, 631) kohaselt on ettevõtted kohustatud teatama Majandusministeeriumile igasugusest toor- või tarbeainete hindade tõstmise tarvidusest 7 päeva enne hinna tõstmist ja et toor- ja tarbeainete müük peab toimuma õiglaste hindadega, mis ei või ületada müüdavate ainete tootmisega või soetamisega ühenduses olnud kulusid ühes normaalse vahetasuga.

Kuna need eeskirjad on totaalsed (haarates kõiki kaupu) ja kategoorilised, siis on majandusliikude ringkondade poolt esitatud menetluse lihtsustamiseks mitmeid ettepanekuid: 1) hindade kontrolli teostamise lihtsustamiseks kontrollile allutada ainult tähtsamad toor- ja tarbeained erinimestiku järgi, kuna kõikide teiste kaupade hindade kujundamine jätta vabaks; 2) hinnad määrata kindlaks ainult ühes astmes — importkaupadel importööri juures, sisemaa kaupadel tehaste või tootjate juures, kusjuures kuulude määramisele ühtlasi vahenduskulude %, mis on lubatud üksikul vahendajail juurde hinnata kuni tarbijani; 3) hulginüügi hindade kindlaksmääramisel võtta aluseks börsinoteeringud noteerimise korda täiendades, standardimata kodumaa toodete osas aga kehtima panna kord, kus hinna-

kirjad kuuluksid kinnitamisele Majandusministeeriumi poolt; 4) lubada müüke teostada mitte tootmise või soetamise hinnaga, vaid päevahinnaga.

Need on ettepanekud, mis väärivad tõsist tähelepanu. Vaatleme neid ettepanekuid üksikasjalisemalt.

1. Hindade kontrolli teostamise lihtsustamiseks oleks kontrollile alluvate toor- ja tarbeainete nimestiku koostamine tarvilik. Ei oleks tööpoolest erilist tarvidust hakata kontrollima luksusartiklite ja teise järgu tarbeainete, nagu maitseainete ja jookide, lauanõude või pudukaupade hindu. Kontrollile tuleks allutada kõigepealt tähtsamad tarbeained, millede alusel koostatakse meie elatusmaksumuse indeks. Samuti mõned ained, mis on olulised talundite ostuainete hindade indeksis.

Elatusmaksumuse indeksi arvutamisel võetakse arvesse järgmiste toit- ja tarbeainete hinnad (E. Statistika 1928, lk. 262):

I. Toitlus	Juust	II. Küte ja valgustus
*Rukkileib	Kanamunad	
Peenleib	*Või, laua	*Põletuspuud: kase
*Sepik	„ köögi	männi
*Sai	*Taimevõi	kuuse
Rukkijahu	*Searasv	*Petrooleum
Sepikujahu	*Loomaliha	Tuletikud
*Nisupüül	*Sealiha	III. Riietus
Herned	Seapekk	*Vilkonnariie
Kartulijahu	Sink	*Mantliriie
*Odratangud	Lambaliha	Püksiriie
Kruubid	Vasikaliha	Kasukariie
Manna	*Teevorst	*Pesuriie
Riis	*Heeringad	*Jalatsid, meesterahva
Makaronid	Räimed	„ naisterahva
Kartulid	Kilud	IV. Puhastus
Kapsad	Haugid	Seep
Porgandid	*Suhkur	V. Lõbustus
Peedid	Mesi	Tubak
Kaalikad	Oakohv	Paberorsid
Sibulad	*Viljakohv	Õlu
*Piim	Sigurid	Püiritus
Hapukoor	Hiina tee	
Kohupiim	Köögisool	

Ülaltoodud nimistus on tähtsamad ained, mis elatus maksumuse seisukohalt olulisemad, märgitud tähega. Nagu näeme, võib paarikümne aine hinna reguleerimisega selles osas olulisema tabada.

Põllumajanduse ostuainete hinnaindeks sisaldab (vt. Põllumajanduseturg nr. 19, 1933):

I. Kunstväetised	III. Masinariistad	Raud
Superfosfaat	Rohuniitjad	Teras
Kaalisool	Viljalõikajad	IV. Ehitusmaterjal
Tsiilisalpeeter	Rehad	Telliskivid
Toomasjahu	Äkkes	Tsement
II. Jõusöödad	Adrad	Lubi
Õlikoogid	Vikatid	Aknaklaas
Nisukliid	Hobuserauad	Raudnaelad
	Hobuserauanaelad	

V. Koloniaal- ja muu kaup	Sool Heeringad	Petrooleum Tallanahk
------------------------------	-------------------	-------------------------

Suhkur

Võrdkaaluliselt evib ülaltoodud nimistus

V — Koloniaal- ja muu kaup	—	27%
III — Masinariistad	—	24%
I — Kunstväetised	—	18%
II — Jõusöödad	—	18%
IV — Ehitusmaterjal	—	13%

100%

V rühmast on juba reguleeritud suhkur ja petrooleum, ka sool ja nahk kuuluvad kontrolli alla, mida võidakse eriti naha osas veelgi süvendada niipalju, kui naha väga mitmesugused sortimendid seda lubavad.

Ka III rühmast oleks raua ja hobuseraua ja naelte, samuti vikatite osa kergemini reguleeritav.

II rühmas jõusöödade küsimus on lahendatud riikliku jõusöödaga, kuna I rühm (väetised) on vahest kõige raskemini mõjustatav, sest seal on praegu veel välismaa kaubad puhtal kujul.

IV rühmas ehitusmaterjalide osatähtsus indeksis on väiksem ja ka sellest rühmast saab põllumajandus juba odavaid telliskive.

Kui ülaltoodud tähtsamate kaupade hinnad reguleerimisele võtta, oleks hindade reguleerimise peacesmärk rahuldavalt lahendatud.

2. Ka järgmine soov — hindade kindlaksmääramist teostada ainult ühes astmes: a) importkaupadel importija juures hulgimüügi hindade osas ja b) sissemaakaupadel tehaste või tootjate juures väljamüügi hindade osas — tohiks olla vastuvõetav. Koos sellega kuuluks määramisele vahenduskulude (juurdehindluse) %, mis on lubatud üksikute kaubanduslülidel juurde hinnata üksikutele kaupadele nende tarbijani jõudmiseni. See korraldus oleks suureks hõlbustuseks õiglaste hindade taseme üle kontrolli teostamiseks, on aga ühtlasi saavutatav võrdlemisi üksikasjalise uurimistöö tagajärjel. Peale selle võib aga ka siin siiski see pahe ilmsiks tulla, et nii määratud viisil tulevad mõne kauba vahetalituskulud suuremad kui seni, kuna senised vahetalituskulud sagedasti küll ebaterve võistluse tõttu olid liiga madalad. Kuid hoolika töö järele peaks olema võimalik siiski õiglaste ja sotsiaalpoliitiliselt vastuvõetavate hindadeni välja jõuda.

Selle töö juures peaks kasutama vastavate kodade (Kaubandus-Tööstuskoja, Ühistegevuskoja) kaasabi. Oleks tarvilik hindadekomisjoni määramine Majandusministeeriumi ja kodade esindajaist.

3. Eelnimetatud küsimuse juurde kuulub ka soov, et hulgimüügi hindade kindlaksmääramise toimingut lihtsustataks börsinoteeringute aluseks võtmisega. Seejuures tuleks siis noteerimise korda ja noteerimiskomisjoni koosseisu täiendada, noteeritavate kaupade nimestikku täpsustada ja noteeringud kinnitada Majandusministeeriumi poolt.

See kord oleks muidugi hindade fikseerimisel suureks hõlbustuseks, kuid ka ühtlasi teatavaks tõukeks hindade tõstmiseks, eriti kui asuda seisukohale, et müüke teostada päevahindadega ka odavama hinnaga sisseostetud kaupade osas. Seesugune kord saaks siis üldise hinnatõusu kiiremaks soodustajaks kui see just

hädavajalik, sest hindade kohene tõstmine saaks siis ka nagu moraalse õigustuse. Sellepärast oleks vahest vähemalt esialgselt kohane hoiduda lubamast kauplustel hindasid kohandada börsinoteeringute järgi.

Kodumaa tehastes toodetud ja standardimata kaupade hindade kohta esitatud ettepanek võiks aga olla vastuvõetav. Selle korra kohaselt seesuguste kodumaa tehaste toodete hinnakirjad kuuluksid kinnitamisele Majandusministeeriumi poolt, kusjuures keelatakse üle määratud hinna nõuda ja võtta. Seejuures võiks tehastele kohuseks teha märkida müügiarveil Majandusministeeriumi hinnakirja kinnituse number. See kord tohiks olla kohane ka tähtsamate importkaupade suhtes, kui börsinoteeringuid aluseks mitte võtta.

4. Mis puutub päevahindadega müügi põhimõttesse üldse, siis on seesuguste põhimõtete järgi talitamine õigustatud kaupmehe seisukohast, s. t. talitada nii, et kaupmel millegagi kannatada ei tuleks ja tema reaalarandus ja ettevõtte substants jääks püsima ka rahaväärtuse languse korral. Sellest üldiselt tunnustatud (ka kirjanduses, vt. näiteks prof. Joh. Fr. Schär, Buchhaltung u. Bilanz, Berlin, 1922, lk. 474) põhimõttest tuleb minu arvates siis kindlamalt kinni pidada, kui kaubahindade tõusu peapõhjuseks on rahaväärtuse suur langus — inflatsioon. Siis on arusaadav, et ka äriees lihtsalt endaalalhoiu tungist juba püüab senist laotagavara müüa hindadega, millega tagavara sama kogus on asendatav uuega või, kui uut hinda ei ole teada, lisada hindadele juurde mõõdukas riisiko %. Kui on aga tegemist väiksemate hinnakõikumistega, siis see on hariliku äritegevuse harilik tegur ja äriees ei peaks sellele eriti reageerima. Praegusel korral meil on tegu peasjalikult hinnatõusuga, mis tuleneb osalt kallinenud välisturu toorainetest ja kaupadest endist või kallinenud transpordikuludest. Suurt hindade tõusu laviini (rahaväärtuse langust) ei ole praegu olemas ja sellepärast oleks küllaldane, kui kaupu, millede hindade tõus on kindlasti teada, päevahindadega müügile üleminemise asemel müüduks hindadega, mis on küll kõrgemad seniste laotagavarade müügihindadest, kuid ka madalamad päevahindadest (asendushindadest). See hind võiks olla mõlema nimetatud hinna mingi kaalutud keskmise (võttes arvesse seniseid tagavarasid). Sel korral ei oleks üleminek uutele, paratamatult kõrgematele hindadele nii järsk. Kuigi seejuures võiksid mõningail juhtudel mõned äriehed kaotada, siis meie arvates peavad ka äriehed aitama kanda raskusi, mida erakorraline aeg ostujõu allaviimisega laialdastele tarbijate ringkondadele asetab. Muidugi on arvata, et hindade languse perioodil võistlus ei lase hinda pidada ja kohene allaminek hindades oleks täiesti põhjendatud ja õigluse mõttes kategooriliselt nõutav isegi siis, kui võistlus seda tingimata ei sunni — juhul kui hindade tõusu ajajärgul mindi otsekohe üle müügile päevahindadega. Kui aga seda ei tehtud, vaid üleminek tõusule toimus pikkamööda, peaks valitsusvõim samuti kaasa aitama ka hindade languse ajal, järsu languse pidurdamise sihis. Seda oleks võimalik kõige lihtsamalt teostada sisseveo ja hindade reguleerimise esialgse jätkamisega ka erakorraliste aegade lõppedes ja hindade taseme taas allaminekul.

T. Kaudma.

VÄLISPOLIITILINE RINGVAADE

VIIMASTE KUUDE SÜNDMUSI.

1919. aastal, kui tehti Versailles' rahuleping, mis korraldas riikide piirid ka idas (välja arvatud Soome ja Balti riigid) ja seda väljaspool Venemaa osavõttu, kuna ta, olles just väljunud revolutsioonist ning võideldes sisemiste vaenlastega, oli veel nõrk, kirjutas tuntud Prantsuse ajaloolane ja publitsist J. Brainville: „Päeval, millal Vene riik uuesti tõuseb ja võimeline on evima välispoliitikat, loob ta automaatselt liidu Saksamaaga nende mõlemate kulul kujundatud maade vastu. Poola, nagu oma õnnetuste päevil, satub kahe tule vahele.“ J. Brainville'i väite lähtepunktiks oli kriitiline seisukoht Suur-Poola, Suur-Boheemia ja Suur-Rumeenia loomise suhtes: „See, mis seal tehakse, kestab seni, kuni on võimalik neglizeerida Venemaad...“

Need prohvetlikud sõnad on suurelt osalt täitunud. Non-agressiooni lepinguga 24. augustist NSV Liidu ja Saksamaa vahel kõrvaldati kogu Vene-Saksa vastuolude kompleks, mida täiendas 29. septembri Moskva leping Poolamaa jagamise kohta nende vahel. Aastatele 1772, 1793, 1795 ja 1815 lisanes aasta 1939. Poola riiki ei ole enam Euroopa mandril. 1. septembril alanud Poola-Saksa sõda lõppes ametlikult Varssavi alistumisega 2. oktoobril, kuigi tegelikult Poola riik oli murtud juba paari nädala möödudes sõjaoperatsioonide algusest.

Teine sõda, ühelt poolt Poola liitlaste — Inglismaa ja Prantsusmaa — ning teiselt poolt Saksamaa vahel kestab edasi, vaatamata kõigile rahu sobitustele (Belgia ja Hollandi suveräänide katse 7. novembril), olles muutunud peamiselt blokaadi-sõjaks tehnika viimase sõna järele, ohustades ja kahjustades, vähemalt praeguses staadiumis, esmajoones väikeste neutraalriikide kaubandust, vastupidi kõigile üldtunnustatud rahvusvahelise õiguse õilsatele reeglitele, milleni tsiviliseeritud maailma vaimutahe oli suutnud jõuda. Survele väikeriikide majanduslikule iseseisvusele on seltsimas mitte ainult neutraliteeti ignoreeriv poliitiline surve, vaid isegi oht kogu nende iseseisvale olemasolule. Westfaali rahu „regulatiivsest lepingust“ tõusnud väikeriikide õigus olemasolule, Prantsuse revolutsiooni poolt proklameeritud rahvaste printsiip ning rahvaste enesemääramise õigus elavad jälle läbi rasket katsumisaega ja neutraliteediõigus on muutunud illusoorseks.

Koos teiste väikeriikidega on Eesti sõja puhkemisest saadik taotlenud oma õigust neutraliteedile nii poliitilisel kui majanduslikul alal, kuid sõdivate riikide suvaõiguse põhimõtteilt juhitud teguviiside tõttu pole see ühelgi neutraalsel riigil kuigivõrd õnnestunud, peamiselt kaubanduslikul alal, kus võitlus merede vabaduse eest käib Grotius'e aegse ägedusega.

Kuna erapooletus sisaldab oma põhiolemuses sõbralike ja rahulike suhete säilitamise kõigi riikide vahel, eriti siis, kui teised riigid on sattunud omavahel konflikti, ning lähtudes soovist vältida sõjalise konflikti tekkimist Läänemeres ning tagada oma julgeolu ja iseseisvuse puutumatus, olid Balti riigid ühes Soomega sõlminud juba varem mittekallaletungi ja tülide rahulisel teel lahendamise lepingud NSV Liiduga. Soovides täiendada seda oma julgeolule ohulist neutraliteeti taotlevat süsteemi sõlmisid Balti riigid käesoleval suvel mittekallaletungi lepingud ka

Saksamaaga, andes seega suure toetuse rahusaäilitamisele oma regioonis, mis ei olnud tähtis mitte ainult Balti riikide seisukohalt.

Kui sellele paari kuu pärast järgnes ka Saksamaa ja NSV Liidu vaheline mittekallaletungi leping, oli ilmne, et oli saavutatud suur samm edasi Läänemere regiooni peaaegu täielisele patsifitseerimisele, lülitades välja kahe rannik-suurriigi vahelise konflikti võimaluse, cemaldades seega ka eventuaalse sõja laienemise võimaluse Balti riikidele ja Põhjamaadele.

Ühenduses selle täiesti uue olukorraga oli iseenesest mõistetav, et Läänemere basseini poliitiline formatsioon pidi tulema uuestikujundamisele kogu ulatuses, eriti arvesse võttes NSV Liidu poliitilise vastutuse tõusu Läänemere asetleidnud positsioonide ümberkorraldamise järeltulusel.

Selles arusaamises aktsepteerisidki Balti riigid NSV Liidu ettepaneku astuda läbirääkimistesse, et reguleerida temaga oma suhteid vastavalt uuele olukorrale, mille järeltulusel alla kirjutati Moskvas 28. septembril Eesti-NSV Liidu, 5. oktoobril Läti-NSV Liidu ja 10. oktoobril Leedu-NSV Liidu vastastikuse abistamise paktid.

Peajoontes näevad need lepingud ette solidaarse vastastikuse abistamise kallaletungi korral nende riikide piiridele Läänemere regioonis ning võimaldab NSV Liidul omada neis riikides nii nende kui oma julgeolu kaitseks teatava arvu merebaase ja aerodroome, kusjuures Balti riigid säilitavad sellejuures kõik oma suveräänsed õigused, riivamata nende riiklikku, majanduslikku ja sotsiaalset korda ning süsteemi.

Paktid ei kujunda enesest mingit alliansi, koalitsiooni või blokki agressiooniks kellegi vastu, vaid neil on puht oma regiooniga piiratud agressioonivastane defensiivne, kaitse iseloom, taotledes seega vaid rahuprintsiipi. Nad ei riiva ka kuidagi Balti riikide neutraliteeti. Juhul, kui NSV Liit muutub sõdijaks riigiks, siis lepinguline abistamiskohustus hakkab maksuma vaid juhul, kui on riivatud lepinguosaliste piirid Läänemere regioonis kallaletungi tõttu neile piiridele mõne Euroopa suurriigi poolt. Näiteks eventuaalse NSV Liidu ja mõne väikeriigi vahelise sõja korral ei ole Eesti kohustatud abistama NSV Liitu sõjalises aktsioonis väikeriigi vastu ja Eesti võib säilitada viimase suhtes täieliku neutraalse riigi õigused, juriidiliselt võttes seni kaua, kuni pole olemas väikeriigi enese otsekohest sõjalist aktsiooni Eesti territooriumi vastu, muutudes seega Eestile kallaletungijaks, või seni, kuni NSV Liit hoidub sõjalisest aktsioonist väikeriigi vastu kasutades Eesti territooriumil temale renditud baase või aerodroome, respektseerides seega Eesti neutraliteeti, milline kohustus temale järgneb paktist juhul, kui NSV Liit on ise agressor või kui selleks on mõni väikeriik või kui pole agressiooniga riivatud lepinguosaliste piirid Läänemere regioonis.

Neutraliteet on ühe riigi suhe mõlemate sõdivate pooltega. Üks ja sama riik võib olla ühe riigiga sõdija, teisega aga neutraalne. Mingisugune defensiiv-ega isegi offensiiv-allians ei saa rikkuda neutraliteeti seni, kuni lepinguosaline pole tegelikult sõtta astunud teise lepinguosalise kõrval. Neutraliteet lõpeb ainult tol momendil, millal kahe riigi vahel on alanud sõjategevus, ja sedagi ainult selle riigi suhtes, kellega sõda alanud. Partikulaarse rahvusvahelise õiguse järele võib üks riik olla kohustatud liidu- või abistamislepingu järele astuma sõtta oma lepinguosalise kõrval, s. t. ta ei tohi jääda neutraalseks sõdivate riikide suhtes. Ent kui ta siiski jääb neutraalseks, rikub ta lepingut ja juriidiliselt on tal kõik neutraalse riigi õigused. Olgu tähendatud, et erikohustus sõtta astuda on kehtiv vaid *inter partes*.

Nii näeme, et sõlmitud vastastikuse abistamise paktid Balti riikide ja NSV Liidu vahel täiendavad ning viimistlevad Läänemere patsifitseerimise ja neutraliteedi süsteemi.

Ettepaneku umbes samaväärilise pakti sõlmimise läbirääkimisteks tegi NSV Liit 7. oktoobril ka Soomele ning need läbirääkimised on kestnud vähemate või suuremate vaheaegadega kuni senini, kusjuures NSV Liidu nõudmised välja lähevad teatavate baaside saamiseks Soome lahes ning selle suudmes ja mõningateks territoriaalseteks muudatusteks sihiga kindlustada Leningradi kaitset ja julgeolu.

Suure välispoliitilise tähtsusega sündmuseks Läänemere regioonis tuleb lugeda ka Balti riikides asuvate Saksa rahvusgruppi kuuluvate vähemusrahvuste ümberasustamist Saksamaale, mis alguse sai Hitleri kõnest 6. oktoobril ning teostati või on teostamisel erikokkulepete alusel Saksa ja üksikute riikide vahel ning lõpu teeb sajandeid kestnud germanismi ekspansioonile Baltikumis. Ametlikkude motiividena selleks aktsiooniks toodi Saksama poolt ette: 1) tarvidus asustada suurt Visla basseini oma rahvusest asunikega ja 2) otsus luua Baltikumis kindlamat ning kestvat poliitilist rahu ja rahunemist.

Sakslaste ümberasustamine ei haara aga üksnes Balti riike, vaid ka NSV Liitu, Ungarit, Rumeeniat, Lõuna-Tirolit ja võimalik, et ka Lõunaslaaviat, ning ümberasustatute kogu arvu hinnatakse 2 miljonile.

On loomulik eeldada, et selle aktsiooni motiivide taga peituvad ka veel majanduslikud põhjused, sest sellise hulga inimeste sissetoomisega tuuakse sisse ka palju valutat, eriti arvestades seda, et sakslased välismaal kuulusid oma enamikus jõukasse või vähemalt keskmisesse klassi. Ent samuti on loomulik, et riigid, kust sakslasi ümber asustatakse, ei saa leppida nende sakslaste varanduste kohese transfeerimisega, mis tekitaks raskusi nii nende riikide finantsidele kui ka kogu majanduseelule, eriti praegustes erakordsetes oludes.

K. Keevesk.

AJAKIRJANDUSE VEERGUDULT

BALTI-SAKSLUSE LAHKUMINE.

Ülemaalse Eesti Noorsoo Ühenduse Keskjuhatuse väljaandel ilmuv asjakirjas „Eesti Noorus“ nr. 11 kirjutab Oskar Loorits Balti sakslaste lahkumisest järgmist:

„Balti-saksluse vabatahtlik lahkumine Maarjamaalt, mis neile seitsesada aastat piima ja mett jooksnud, mida nad omaks maaks pidanud ja omaks koduks kuulutanud, — see on meilegi määratu kultuurilooline murrang, mille analüüsi meie publitsistidelt ja avaliku arvamusel ideoloogidelt tuleb ootama jääda. Soomusrüüs nad tulid — kullakandamitega nad lahkusid. Väevõimuga nad võtsid Läti Hindreku päevil meie viikingiaegsed linnused ja mõisad üle — nüüd lähevad nad uusi maid üle võtma.

Balti-sakslust analüüsidest võib iga lauset teravate kontrastide tähistamiseks mõttekriipsuga poolitada. Vastuoluline on olnud selle rahvakillu missioon kogu aja — otsekui Jaanuse pale. Nad nimetavad end meie kultuurikandjaks, — ja meie oleme pidanud ohverdama sellele neetud „kultuurile“ kogu oma eliidi vaimsed ja kogu oma rahva füüsilised jõutagavarad, alates muinaseesti mahanottimata jäetud „vanemate“ saksastamisest kuni meie lauluisade ja kirjaneitside lastelaste kadakluseni. Nad on uhked sellele, et nad on mõõga kõrval toonud siia ka risti ja rajanud meie kiriku, — ja meie häbeneme oma kirikut veel senimaani ega jõua seda tõsikristlikuks rahvakirikuks pühitseda, vaid üllatume võõristusega, kuidas isegi eestnimelised hingekarjased jätavad maha oma kogudused otsekui paroodiaks Martin Lutheri sõnadele „siin ma seisn ja teisiti ma ei või“. Kõige iseloomustavamaks balti-saksluse kultuuripärandiks ma pean sümbolseelt lainsõna „müür“: maarahva palehigiga nad ehitasid siia kirikute ja losside müürid, seisuste ja eesõiguste müürid, ihu- ja vaimuvanglate müürid, — ja vaevalt need müürid purunevad lõplikult ja iseendast nende lahkumisega siit maalt.

Balti-saksluse feodaalne ja oligarhiline mentaliteet on tugevasti moonutanud ka meie algupärast demokraatlikku vaimulaadi ja kallutanud isegi meie rahvuslikku liikumist osalt hoopis balti traditsioonide jatkajaks. Saksa rüütelkond on meil küll ametlikult likvideeritud, aga eesti juhtkonda jälgides ma ei saa lahti muljest, et mõni meie omagi mees sobib suurepäraselt rüütelkonna pealiku osa edasi näitlema. Ja saksa korporatsioonide likvideerimisega jäävad nende buršivaimu edasikasvatajateks eesti „fuksidele“ meie „quasi-rahvuslikud „konvendid“. Või mis see meie kliike-vaimgi suurel määral muud on kui balti-saksluse kahesuguse suhtumise ja aumõiste edasiareng: omavahel ollakse aumehed päris kõrges kvaliteedis — teiste vastu lubatakse aga tarvitada kasvõi kõige alatumaid võtteid; mida oma mehed teevad, on apriori õige ja hea, mida vastased teevad, on eo ipso vastu võtmatu.

Teiselpoolt peame tunnistama, et võitluses balti-saksluse vastu on kuni iseseisvuseni peitnud meie rahvusliku liikumise suurim sisejõud. Ma kardan väga, et selle rahvusstrateegilise baasi kadumisega meie ideoloogiasse jääb tühik, mida pole nii kerge täita uute samavõimsate ja sütitavate loosungitega. Üle kõigi loosungite peaks arendatama nüüd muidugi meie iseseisvuse kaitse ja kindlustuse ideed, aga selle idee massijõude liikumapanev emotsiaalne sugestiivsus on alles kogu rahvast läbivas tunnetuses, et me oma iseseisvust ka tõeliselt väärt oleme. Kuid seda tunnetamist ei saavutata teoreetilise targutamisega oma maa, rahvast ja riigist kui kolmest iseseisvuse põhitegurist, vaid palju enam kogu rahva tegeliku rakendamise oma maa majanduslikust arengust osasaamisele, oma kultuuri loomingu ja oma riigi valitsemisele.

Ka meie rahvusvahelises kultuuriorientatsioonis loob balti-saksluse kadumine teatud määral uue olukorra. Kaua-kaua aega oli balti-sakslus meie ainsaks kontaktipidajaks Euroopas. Alles noor-eesti liikumine hakkas Euroopat iseseisvamalt meile sisse tooma. Ajaga on see import aina laienenud, kuid kahjuks ei saa kuidagi väita, et võrdselt oleks arenenud meie endi eksport Euroopasse. Seda on küll piinlik konstateerida, kuid faktina tuleb seda siiski tõsiselt arvestada, et Euroopa tunneb meid veel üsna vähe või tunneb meid ikka veel hoopis mingi „balti provintsina“. Seejuures kordan ka oma kultuuriorientatsiooni põhiväidet, mida ligemalt olen põhjendanud artiklitekogus „Oma rada“: meie sisemine tegevus ning tuleviku kindlustus ei ole Läänes ega Idas üksinda, vaid mõlema sünteesis, mida oma vaimsuse ja kultuuriloominguga taotelgem. Meie vahekordade järsk muutus Venemaaga annab sellele teesile nüüd tagantjärei veelgi kesksema tähenduse: meie

vajame kultuurilise kontakti vabadust igasse suunda, et mitte uuesti lämbuda mõne võõrmõju alla umbes nii, nagu balti-sakslus meid kaua aega on painanud.

Ning psühholoogiliselt peaks likvideeruma nüüd ajaga ka „matsi“ ja „saksa“ probleem. Meie tõusikluse tüüpiliseks tunnuseks on olnud ju alatasa see moonaka alamuskompleksi kompenseerimine mõisahärra upsakuskompleksiga: kui mats on saanud kusagil saksaks, resp. üle omataoliste kerkinud nende ülemuseks ja käsutajaks, siis ta läheb ennast täis nagu konn madala mätta otsas keset sood. Ja minu suurim südamesoov balti-saksluse lahkumise puhul oleks, et aina energilisemalt asuksime kuivatama oma mineviku pärandatud vaimseid soid ja hariksime neid oma kultuuri lokkavateks viljaväljadeks.“

K. S.

Ilmub 6 korda aastas. Tellimishind: aastas kr. 3.50, poolaastas kr. 1.80.

Vastutav toimetaja: K. Särgava.

Väljaandja: Tallinna Eesti Rahvuslaste Klubi, Tallinn, Pärnu mnt. 10—16. Tel. 463-07.

13. detsembril 1939.

R. Tohver & Ko trükk, Tallinn, 1939.

RESERVEERITUD

~~PE A~~ 726 39,5

Piimaühingute Keskliit

„VÕIEKSPORT“

Tallinn, S. Karja 23

Kauba as. tel. 446-06

Tellige ajakirja

ERK

vanemaid aastakäike

Aastakäigu hind Kr. 3.-

Saadaval ERK'i talitusest, Tallinnas,
Pärnu 10—16. Posti jooksev arve nr. 131

Hind 70 senti.